МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Кваліфікаційна робота магістра

на тему «Європейська міграційна політика та механізми її реалізації: досвід для України»

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0514-ме-дн
спеціальності 051 Економіка
освітньої програми «Міжнародна економіка»
Ель Алж І. Р.
Керівник: к.е.н., доцент Кусакова Ю. О.
Рецензент: д.е.н., професор Селіщева А. В.

Запоріжжя
2026 рік

ЗМІСТ

Завдання на кваліфікаційну роботу……... 4

Реферат……. 6

Summary……... 8

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів……. 10

ВСТУП……. 12

1 ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ…….. 15

1.1 Поняття та види міграції в сучасній науковій та економічній літературі…….. 15

1.2 Особливості формування міграційної політики…….. 20

1.3 Нормативно-правова база міграційної політики Європейського Союзу…… 24

Висновки до розділу 1…… 30

2 АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ…… 33

2.1 Аналіз міграційних потоків країн ЄС……... 33

2.2 Інституційний механізм реалізації міграційної політики ЄС……. 38

2.3 Політика ЄС у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією……... 44

Висновки до розділу 2…… 50

3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄС…….. 54

3.1 Сучасний стан міграційної політики України……. 54
3.2 Порівняльний аналіз міграційної політики ЄС та України…… 58
3.3 Перспективи імплементації європейського досвіду в міграційну політику України……. 63
Висновки до розділу 3…… 68
ВИСНОВКИ……. 71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……... 74
ДОДАТОК А. Декларація академічної доброчесності……. 80

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет економічний

Кафедра міжнародної економіки, природних ресурсів та економіки міжнародного туризму

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 051 Економіка

Освітньо-професійна програма Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ:

В. о. зав. кафедри _____Гамова О. В.

«____»_____2025 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА СТУДЕНТУ

Ель Алжу Іліясу Рєдаєвичу

1. Тема роботи: «Європейська міграційна політика та механізми її реалізації: досвід для України»

керівник роботи: Кусакова Ю.О., к.е.н., доцент

затверджені наказом ЗНУ від «25» березня 2025 р. № 439-с, та 24.09.2025 № 1322-с

2. Строк подання студентом роботи: 5 лютого 2026 року
3. Вихідні дані до роботи: інформаційна база законодавчих актів, звіти міжнародних організацій та інших установ, публікації у наукових фахових журналах, електронні публікації з економічної тематики, Інтернет ресурси, статистичні бази даних.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити).

Теоретико-економічні засади європейської міграційної політики. Аналіз та особливості реалізації міграційної політики Європейського Союзу. Шляхи удосконалення міграційної політики України з урахуванням досвіду ЄС.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень). Графічний матеріал використано у другому розділі для побудови інституційної структури реалізації міграційної політики Європейського Союзу.

6. Консультанти розділів роботи (проєкту)

Розділ	ПІП, посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	к.е.н., доцент Кусакова Ю.О.	05.10.2025 р.	05.10.2025 р.
І розділ	к.е.н., доцент Кусакова Ю.О.	05.10.2025 р.	05.10.2025 р.
ІІ розділ	к.е.н., доцент Кусакова Ю.О.	08.01.2025 р.	08.01.2025 р.
ІІІ розділ	к.е.н., доцент Кусакова Ю.О.	03.12.2025 р.	03.12.2025 р.
Висновки	к.е.н., доцент Кусакова Ю.О.	03.12.2025 р.	03.12.2025 р.

7. Дата видачі завдання 24 серпня 2025 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проєкту (роботи)	Термін виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми	06.12.2024 –18.01.2024	виконано
2	Складання робочого плану	24.08.2025 р. –15.09.2025 р.	виконано
3	Підбір літератури та вивчення літературних джерел	22.09.2025 –30.09.2025	виконано
4	Складання плану	01.10.2025 р. – 04.10.2025 р.	виконано
5	Виконання вступу	05.10.2025 р. – 08.11.2025 р.	виконано
6	Виконання розділу 1	09.11.2025 р. – 02.12.2025 р.	виконано
7	Виконання розділу 2	03.12.2025 р. – 20.12.2025 р.	виконано
8	Виконання розділу 3	21.12.2025 р. – 27.12.2025 р.	виконано
9	Формулювання загальних висновків	28.12.2025 р. – 10.01.2025 р.	виконано
10	Подання роботи на кафедру на передзахист	18.01.2025 р.	виконано
11	Попередній захист роботи на кафедрі	06.01.2024 –30.01.2024	виконано
12	Оформлення роботи та проходження нормоконтролю	01.02.2025 р. – 05.02.2025 р.	виконано
13	Одержання відгуку та рецензії	01.02.2025 р. – 05.02.2025 р.	виконано
14	Подання остаточного варіанту роботи на кафедру	05.02.2025 р.	виконано

Студент – дипломник _____ Ель Алж І. Р.
Керівник проєкту _____ Кусакова Ю.О.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Селіщева А.В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 80 с., 1 рис., 1 табл., 50 джерел.

Об’єктом дослідження є міграційні процеси та міграційна політика Європейського Союзу і України в умовах глобалізації, воєнних викликів та євроінтеграції.

Предметом дослідження виступають механізми, інструменти та інституційні моделі реалізації міграційної політики в країнах Європейського Союзу та можливості їх імплементації в Україні з урахуванням сучасних соціально-економічних і безпекових умов.

Метою дослідження є комплексний аналіз сучасного стану, принципів та інструментів реалізації міграційної політики Європейського Союзу, а також обґрунтування перспектив використання європейського досвіду для вдосконалення міграційної політики України в умовах євроінтеграційного розвитку та післявоєнного відновлення.

У процесі дослідження було здійснено комплексний аналіз теоретичних підходів до визначення сутності міграції та міграційної політики, а також досліджено сучасні тенденції розвитку міжнародної міграції. Проведено аналіз нормативно-правових, інституційних та економічних механізмів регулювання міграційних процесів у країнах Європейського Союзу. Особливу увагу приділено функціонуванню спільної європейської системи притулку, політиці управління нелегальною міграцією та механізмам інтеграції мігрантів.

У роботі здійснено аналіз сучасного стану міграційної політики України, зокрема її правових, інституційних та організаційних аспектів. Визначено основні проблеми та виклики у сфері управління міграційними процесами, що пов’язані з демографічними тенденціями, зовнішньою трудовою міграцією, внутрішнім переміщенням населення та впливом воєнних дій.

Окрему увагу приділено порівняльному аналізу міграційної політики

Європейського Союзу та України, що дозволило виявити ключові відмінності у підходах до управління міграцією, інституційній структурі та фінансовому забезпеченні відповідних політик.

Запропоновано перспективні напрями удосконалення міграційної політики України з урахуванням європейського досвіду, зокрема у сфері гармонізації законодавства, цифровізації міграційних процедур, удосконалення механізмів інтеграції та реінтеграції населення, а також розвитку політики повернення громадян.

Сукупність результатів проведеного дослідження дозволила сформувати комплексне бачення можливостей модернізації міграційної політики України на основі позитивного досвіду країн Європейського Союзу з урахуванням сучасних демографічних, економічних та безпекових викликів.

МІГРАЦІЯ, МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ, УКРАЇНА, МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ, ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ, БІЖЕНЦІ, НЕЛЕГАЛЬНА МІГРАЦІЯ, ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ, ПОВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД, ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ

SUMMARY

Master's qualification thesis: 80 pages, 1 figure, 1 table, 50 sources.

The object of the research is migration processes and migration policy of the European Union and Ukraine in the context of globalization, wartime challenges, and European integration.

The subject of the research is the mechanisms, instruments, and institutional models of migration policy implementation in the countries of the European Union and the possibilities of their implementation in Ukraine, taking into account current socio-economic and security conditions.

The purpose of the research is a comprehensive analysis of the current state, principles, and instruments of the migration policy of the European Union, as well as the justification of prospects for using European experience to improve the migration policy of Ukraine in the context of European integration and post-war recovery.

During the research process, a comprehensive analysis of theoretical approaches to defining the essence of migration and migration policy was carried out, and current trends in international migration development were examined. An analysis of the legal, institutional, and economic mechanisms regulating migration processes in the European Union countries was conducted. Particular attention was paid to the functioning of the Common European Asylum System, the policy of managing irregular migration, and the mechanisms of migrant integration.

The thesis also analyzes the current state of migration policy in Ukraine, particularly its legal, institutional, and organizational aspects. The main problems and challenges in managing migration processes related to demographic trends, external labor migration, internal displacement of the population, and the impact of military actions have been identified.

Special attention is given to the comparative analysis of migration policies of the European Union and Ukraine, which made it possible to identify key differences in

approaches to migration management, institutional structure, and financial support of relevant policies.

Prospective directions for improving the migration policy of Ukraine based on European experience have been proposed, in particular in the areas of legislative harmonization, digitalization of migration procedures, improvement of integration and reintegration mechanisms, and development of policies for the return of citizens.

The results of the research allowed forming a comprehensive vision of the possibilities for modernizing Ukraine's migration policy based on the positive experience of European Union countries, taking into account current demographic, economic, and security challenges.

MIGRATION, MIGRATION POLICY, EUROPEAN UNION, UKRAINE, INTERNATIONAL MIGRATION, EUROPEAN INTEGRATION, REFUGEES, IRREGULAR MIGRATION, DEMOGRAPHIC CHALLENGES, POST-WAR RECOVERY, EUROPEAN EXPERIENCE, IMPLEMENTATION.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

AMIF – Фонд притулку, міграції та інтеграції Європейського Союзу (Asylum, Migration and Integration Fund)

CEAS – Спільна європейська система притулку (Common European Asylum System)

ДМС – Державна міграційна служба України

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ЄС – Європейський Союз

ЄК – Європейська Комісія

ЄП – Європейський Парламент

Євростат – статистичне агентство Європейського Союзу

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВПО – внутрішньо переміщені особи

МКМ – міжнародна трудова міграція

МОМ – Міжнародна організація з міграції

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

Frontex – Європейське агентство з прикордонної та берегової охорони

EUAA – Агентство Європейського Союзу з питань притулку

млн – мільйони

тис. – тисячі

рис. – рисунок

табл. – таблиця

рр. – роки

ст. – століття

с. – сторінка

ін. – інші

ВСТУП

Міграційні процеси є одним із ключових викликів сучасного світу, що безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток держав, рівень безпеки, демографічну ситуацію та міждержавні відносини. У XXI столітті міграція набула системного та багатовимірного характеру, що зумовлює необхідність формування ефективної та збалансованої міграційної політики на національному й наднаціональному рівнях.

Європейський Союз є одним із провідних центрів тяжіння міграційних потоків у світі, що сприяло формуванню комплексної європейської міграційної політики, яка поєднує правові, інституційні, гуманітарні та безпекові механізми. Протягом останніх десятиліть ЄС виробив власну модель управління міграцією, яка базується на принципах захисту прав людини, солідарності між державами-членами, контролю зовнішніх кордонів та протидії нелегальній міграції.

Для України питання міграційної політики набуло особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, масового вимушеного переміщення населення, зростання зовнішньої трудової міграції та євроінтеграційного курсу держави. Водночас процес наближення України до стандартів Європейського Союзу вимагає глибокого аналізу європейського досвіду у сфері міграційної політики, а також визначення можливостей його адаптації з урахуванням національних особливостей.

У цьому контексті дослідження європейської міграційної політики та механізмів її реалізації має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення для формування ефективної міграційної політики України, удосконалення законодавства та інституційної системи управління міграційними процесами.

Актуальність обраної теми зумовлена зростанням масштабів і складності міграційних процесів у Європі та Україні, а також необхідністю реагування на

нові виклики, пов’язані з безпекою, соціальною стабільністю та захистом прав людини. Міграційна криза в Європейському Союзі, посилення зовнішнього міграційного тиску, реформування спільної системи притулку та ухвалення нового Пакту про міграцію і притулок підтверджують динамічність і стратегічну важливість цієї сфери.

Для України актуальність теми посилюється масштабною вимушеною міграцією населення внаслідок збройної агресії, проблемами повернення громадян, інтеграції внутрішньо переміщених осіб та адаптації національної міграційної політики до стандартів Європейського Союзу. У зв’язку з цим виникає потреба у комплексному аналізі європейського досвіду, що може бути використаний для розбудови ефективної, прозорої та гуманітарно орієнтованої міграційної політики України.

Метою кваліфікаційної роботи магістра є комплексний аналіз європейської міграційної політики та механізмів її реалізації, а також визначення можливостей використання та адаптації досвіду Європейського Союзу в міграційній політиці України.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачається виконання таких завдань:

1. розкрити сутність міграції та охарактеризувати її основні види в сучасній науковій та економічній літературі;
2. визначити особливості формування міграційної політики в умовах глобалізації та міжнародних економічних відносин;
3. проаналізувати нормативно-правову базу міграційної політики Європейського Союзу як інструмент економічного регулювання міграційних процесів;
4. здійснити аналіз міграційних потоків країн Європейського Союзу та їх впливу на соціально-економічний розвиток;

5. охарактеризувати інституційний механізм реалізації міграційної політики ЄС;
6. дослідити політику ЄС у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією;
7. проаналізувати сучасний стан та економічні особливості міграційної політики України;
8. здійснити порівняльний аналіз міграційної політики ЄС та України;
9. визначити перспективи та напрями імплементації європейського досвіду в міграційну політику України з урахуванням економічних реалій.

Об’єкт дослідження — міграційна політика як напрям державного та наднаціонального управління міграційними процесами.

Предмет дослідження — європейська міграційна політика та механізми її реалізації, а також можливості використання досвіду країн Європейського Союзу в міграційній політиці України.

У процесі написання магістерської роботи було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, що забезпечили всебічність та обґрунтованість дослідження. Зокрема, застосовано аналіз і синтез для вивчення теоретичних підходів до визначення поняття міграції та міграційної політики, а також для узагальнення основних наукових позицій щодо формування міграційної політики Європейського Союзу.

Історико-правовий метод використано для дослідження етапів становлення та розвитку міграційної політики Європейського Союзу, а також еволюції нормативно-правових актів у цій сфері. За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз правових норм міжнародного та європейського права, що регулюють міграційні процеси, зокрема директив і регламентів Європейського Союзу.

Порівняльно-правовий метод застосовано з метою зіставлення міграційної політики Європейського Союзу та України, виявлення спільних і відмінних рис,

а також визначення можливостей адаптації європейського досвіду в національну правову систему. Системний підхід дав змогу розглянути міграційну політику як цілісну систему взаємопов'язаних правових, інституційних та організаційних елементів.

Крім того, у роботі використано логіко-юридичний метод для формулювання висновків і рекомендацій, а також прогностичний метод для визначення перспектив розвитку міграційної політики України з урахуванням європейського досвіду.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання теоретичних положень, висновків і рекомендацій магістерської роботи в процесі формування та вдосконалення міграційної політики України з урахуванням європейського досвіду.

Матеріали дослідження можуть бути використані:

- у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування під час розроблення та реалізації програм у сфері міграційної політики;

- у законотворчій діяльності з метою гармонізації національного міграційного законодавства України з правом Європейського Союзу;

- у науково-дослідній роботі для подальших досліджень проблем міграційної політики та європейської інтеграції;

- у навчальному процесі під час викладання дисциплін з міжнародних відносин, європейського права, міграційної політики та публічного управління.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в комплексному аналізі європейської міграційної політики та механізмів її реалізації крізь призму можливостей адаптації європейського досвіду до умов України в контексті сучасних міграційних викликів.

У межах дослідження:

- удосконалено теоретичні підходи до розуміння міграційної політики як системи правових, інституційних та організаційних механізмів у наднаціональному та національному вимірах;

- набули подальшого розвитку положення щодо ролі інституцій Європейського Союзу у формуванні та реалізації спільної міграційної політики;

- проаналізовано сучасні механізми управління міграційними процесами в Європейському Союзі з урахуванням реформування спільної системи притулку;

- здійснено комплексний порівняльний аналіз міграційної політики Європейського Союзу та України в умовах повномасштабної війни;

- запропоновано напрями адаптації європейського досвіду міграційної політики до національної системи України з урахуванням євроінтеграційних процесів та внутрішніх викликів.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку посилань із 50 найменувань. Робота викладена на 80 сторінках машинописного тексту, містить 1 таблицю, 1 рисунок.

1 ТЕОРЕТИКО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Поняття та види міграції в сучасній науковій та економічній літературі

Міграція населення є одним із фундаментальних процесів розвитку світової економіки [26; 27; 47], який істотно впливає на структуру міжнародних економічних відносин, функціонування ринків праці, розподіл людського капіталу та формування глобальних фінансових потоків. У XXI столітті міжнародна міграція набула системного характеру, перетворившись на невід'ємний елемент глобалізованої економіки. Зростання мобільності населення стало наслідком економічної інтеграції, розвитку міжнародної торгівлі, транснаціонального виробництва та посилення взаємозалежності національних економік.

У сучасній економічній літературі міграція розглядається як форма міжнародної мобільності факторів виробництва, передусім робочої сили. Поряд із рухом капіталу, технологій і товарів, переміщення трудових ресурсів є складовою глобального перерозподілу економічних ресурсів. Міграція виступає механізмом реагування на дисбаланси між попитом і пропозицією праці в різних країнах, а також на відмінності в рівнях доходів, зайнятості та продуктивності.

Класичні економічні теорії міжнародної міграції пояснюють її [26; 37] через різницю в заробітній платі та умовах праці між країнами. Неокласична модель розглядає міграцію як результат раціонального вибору індивіда, який прагне максимізувати дохід, порівнюючи очікувані вигоди та витрати переміщення. У макроекономічному вимірі міграція трактується як процес, що сприяє вирівнюванню рівнів заробітної плати між країнами та оптимізації використання трудових ресурсів.

Подальший розвиток економічної думки зумовив появу теорії людського капіталу, відповідно до якої рішення про міграцію розглядається як інвестиційне. Особа інвестує власні ресурси (час, кошти, освіту) з метою отримання вищого доходу та кращих умов зайнятості в майбутньому. У цьому контексті міграція стає не лише реакцією на економічні відмінності, а й стратегічним інструментом підвищення індивідуальної економічної ефективності.

Сучасні підходи до аналізу міграції враховують також вплив глобалізації, транснаціональних корпорацій та міжнародних виробничих ланцюгів. Розвиток світової торгівлі та інвестиційної діяльності сприяв формуванню транснаціональних ринків праці, у межах яких мобільність працівників є необхідною умовою конкурентоспроможності. У цьому аспекті міграція розглядається як структурний елемент глобальної економіки, що взаємодіє з потоками прямих іноземних інвестицій та міжнародним поділом праці.

З економічної точки зору міграцію поділяють на внутрішню та міжнародну. Внутрішня міграція сприяє перерозподілу трудових ресурсів між регіонами однієї країни, стимулює урбанізаційні процеси та впливає на регіональний розвиток. Міжнародна міграція, у свою чергу, має безпосередній вплив на систему міжнародних економічних відносин, оскільки пов’язана з рухом робочої сили між державами та формуванням транснаціональних економічних зв’язків.

Особливе місце в економічній літературі займає трудова міграція як форма міжнародного руху робочої сили. Вона виникає внаслідок нерівномірності економічного розвитку та відмінностей у структурі ринків праці. Для країн-реципієнтів імміграція може виступати джерелом заповнення дефіциту робочої сили, особливо в секторах із низькою або середньою кваліфікацією, а також у високотехнологічних галузях, що потребують висококваліфікованих фахівців. Таким чином, трудова міграція сприяє підтримці економічного зростання та підвищенню продуктивності праці.

Водночас для країн-донорів робочої сили міжнародна міграція має неоднозначні наслідки. З одного боку, вона зменшує безробіття та соціальну напругу, а також забезпечує значні обсяги грошових переказів. З іншого боку, відтік висококваліфікованих кадрів може призводити до зниження інноваційного потенціалу та уповільнення економічного розвитку. У цьому контексті в економічній літературі використовується поняття «відпливу мізків», яке описує втрату людського капіталу країнами, що розвиваються.

За тривалістю перебування розрізняють тимчасову та постійну міграцію. Тимчасова трудова міграція дозволяє гнучко реагувати на сезонні коливання попиту на працю та сприяє підтримці окремих секторів економіки, зокрема аграрного та будівельного. Постійна міграція має довгострокові макроекономічні наслідки, оскільки впливає на структуру населення, податкову базу, систему соціального забезпечення та споживчий попит.

Окремим напрямом досліджень є вимушена міграція, яка хоча й зумовлена не економічними причинами, однак має суттєві економічні наслідки. Масові переміщення населення впливають на бюджетні витрати, ринки праці та соціальну інфраструктуру приймаючих країн. Водночас за умови ефективної інтеграції мігранти можуть зробити внесок у відновлення економічної активності та формування доданої вартості.

Важливим економічним аспектом міжнародної міграції є грошові перекази мігрантів, які стали одним із найбільших джерел фінансових надходжень для багатьох країн, що розвиваються. За даними міжнародних фінансових організацій, обсяги переказів у низці держав перевищують надходження від прямих іноземних інвестицій. Перекази сприяють зростанню внутрішнього попиту, інвестиціям у освіту та охорону здоров’я, а також зменшенню рівня бідності.

Разом із тим залежність економіки від міграційних переказів може формувати структурні ризики, зокрема зменшення стимулів до внутрішнього

виробництва та інвестиційної активності. Тому в економічній літературі наголошується на необхідності формування збалансованої політики, що поєднує використання переваг міграції з мінімізацією довгострокових негативних наслідків.

У сучасних дослідженнях міжнародних економічних відносин міграція розглядається як частина глобальної архітектури мобільності, що включає рух товарів, капіталу, технологій та послуг. Взаємозв'язок між міграцією та економічною інтеграцією проявляється у формуванні спільних ринків праці, транснаціональних мереж зайнятості та міжнародних виробничих кластерів.

Таким чином, у сучасній економічній літературі міграція трактується як багатофакторний процес, що має глибокий вплив на макроекономічні показники, структуру ринків праці, інвестиційну активність та конкурентоспроможність держав. Вона виступає важливим інструментом перерозподілу людського капіталу в глобальному масштабі та невід'ємним елементом системи міжнародних економічних відносин. Розуміння економічної природи міграції та її різновидів створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу формування та реалізації міграційної політики Європейського Союзу.

1.2 Особливості формування міграційної політики

Формування міграційної політики є складним [13; 17; 20], багатофакторним процесом, що відображає поєднання економічних, демографічних, соціальних та безпекових інтересів держави. У сучасній системі міжнародних економічних відносин міграційна політика перестала бути вузьким адміністративним інструментом контролю за переміщенням населення. Вона дедалі більше розглядається як елемент економічної стратегії, що впливає на

конкурентоспроможність країни, стабільність ринку праці, темпи економічного зростання, стан публічних фінансів та структуру людського капіталу.

Економічна логіка формування міграційної політики базується на тому, що міжнародна міграція є формою мобільності факторів виробництва, передусім робочої сили. Різниця в рівнях заробітної плати, продуктивності праці, якості інституційного середовища та соціальних стандартів формує стимули до переміщення населення між країнами. Відповідно, міграційна політика формується як відповідь на дисбаланси між попитом і пропозицією праці, структурні зміни в економіці та необхідність підтримки стійкого розвитку.

На ранніх етапах становлення сучасних міграційних режимів у багатьох країнах міграційна політика формувалася переважно як реакція на економічні потреби, зокрема на дефіцит робочої сили в періоди економічного піднесення або індустріалізації. У цих умовах держави заохочували трудову міграцію для задоволення попиту в промисловості, будівництві та сфері послуг. У подальшому, зі зміною економічних циклів, у міграційній політиці посилювалися елементи регулювання та обмеження, що свідчить про її тісний зв’язок з макроекономічною кон’юнктурою та ринком праці.

Однією з ключових особливостей формування міграційної політики є необхідність балансування між короткостроковими та довгостроковими економічними цілями. У короткостроковому періоді міграція може допомагати швидко закривати дефіцит робочої сили або зменшувати безробіття в країні походження. У довгостроковому — вона впливає на демографічну структуру, накопичення людського капіталу, інноваційний потенціал та стійкість системи соціального забезпечення. Саме тому ефективна міграційна політика потребує стратегічного планування, а не лише оперативного реагування.

У сучасній економічній літературі міграційна політика часто аналізується через призму її впливу на ринок праці. Для країн-реципієнтів міграція може виступати інструментом підвищення економічної ефективності шляхом

заповнення дефіциту працівників у певних секторах, зниження витрат бізнесу на пошук персоналу та підтримки економічної активності. Водночас міграційні потоки можуть створювати виклики, пов’язані з конкуренцією на низькокваліфікованих сегментах ринку праці, ризиками тінізації зайнятості та необхідністю адаптації соціальної інфраструктури. Це зумовлює поширення підходів, які передбачають селективне регулювання міграції залежно від потреб економіки.

Для країн-донорів робочої сили міграційна політика також має економічне значення, оскільки визначає масштаби трудової еміграції та її наслідки. З одного боку, еміграція може знижувати тиск на внутрішній ринок праці та сприяти зростанню грошових переказів, які підтримують платіжний баланс і внутрішній попит. З іншого боку, масова еміграція працездатного населення, особливо кваліфікованих кадрів, може призводити до скорочення податкової бази, дефіциту персоналу в критичних секторах та втрати інноваційного потенціалу. У цьому контексті міграційна політика держави має враховувати ризики «відпливу мізків» та потребу збереження людського капіталу.

Важливою особливістю формування міграційної політики є демографічний фактор. Старіння населення, зменшення частки економічно активних громадян та скорочення народжуваності впливають на пропозицію праці та стійкість соціальних систем. За цих умов міграційна політика може розглядатися як інструмент компенсації демографічного дефіциту та підтримки економічного зростання. Разом з тим ефективність такого підходу залежить від здатності економіки інтегрувати мігрантів у легальний ринок праці та забезпечувати їх участь у створенні доданої вартості.

Окремою складовою формування міграційної політики є фінансово-бюджетний вимір. Міграційні потоки можуть впливати на державні фінанси через зміну податкових надходжень, зростання або зменшення витрат на соціальну підтримку, освіту, медицину та інфраструктуру. У країнах, що

приймають мігрантів, ключовим завданням політики є створення умов, за яких мігранти швидко переходять до легальної зайнятості та стають платниками податків, а не довготривалими отримувачами соціальних трансфертів. Для країн походження важливими є механізми використання позитивного ефекту від переказів — зокрема стимулювання інвестиційного використання таких надходжень, а не лише споживчого.

У сучасних умовах формування міграційної політики тісно пов'язане з глобальними кризовими явищами та вимушеною міграцією. Воєнні конфлікти, політична нестабільність та економічні потрясіння провокують масові переміщення населення, які створюють значні економічні наслідки для приймаючих країн: бюджетні витрати на гуманітарні програми, навантаження на соціальні системи, вплив на зайнятість та інфраструктуру. У відповідь на ці виклики держави дедалі частіше формують комплексні підходи, що поєднують економічні, гуманітарні та безпекові інструменти, зберігаючи при цьому пріоритет економічної стійкості.

Суттєвою особливістю сучасної міграційної політики є її взаємозв'язок із зовнішньоекономічними відносинами. Міграційні питання дедалі частіше інтегруються в двосторонні та багатосторонні угоди, партнерства щодо мобільності, програми економічного співробітництва та розвитку. Така практика пояснюється тим, що міграційні потоки залежать від економічних умов у країнах походження, а тому держави зацікавлені у зменшенні "первинних" причин міграції через підтримку розвитку, інвестиційні проєкти та розширення економічних можливостей у країнах-партнерах. У системі міжнародних економічних відносин міграційна політика стає частиною ширшої стратегії економічної взаємодії.

Окремо слід зазначити, що формування міграційної політики все частіше спирається на аналітичні інструменти та оцінку ефективності (evidence-based policy). Держави застосовують підходи, що враховують прогноз потреб ринку

праці, демографічні сценарії, аналіз бюджетних витрат та економічний ефект від інтеграції мігрантів. Використання таких підходів дозволяє підвищувати результативність політики та зменшувати ризики дисбалансів, які можуть виникати через неконтрольовані або неузгоджені міграційні потоки.

Таким чином, формування міграційної політики є процесом, який визначається насамперед економічними чинниками: потребами ринку праці, демографічними тенденціями, бюджетною стійкістю та конкурентоспроможністю економіки. Міграційна політика поступово трансформується з інструменту адміністративного регулювання на комплексний механізм економічного управління, що інтегрує внутрішні та зовнішні виміри міграції. Розуміння зазначених особливостей є необхідним для подальшого аналізу конкретних моделей і механізмів реалізації міграційної політики, зокрема в європейському контексті та з урахуванням можливостей застосування цього досвіду для України.

1.3 Нормативно-правова база міграційної політики Європейського Союзу

Нормативно-правова база міграційної політики Європейського Союзу [30; 28] є багаторівневою системою правових актів, що формується в межах наднаціонального правопорядку та безпосередньо впливає на функціонування внутрішнього ринку, ринків праці, соціально-економічних систем держав-членів і зовнішні економічні відносини ЄС. На відміну від національних правових систем, міграційне право Європейського Союзу розвивалося як інструмент узгодження економічних інтересів держав у межах інтеграційного об’єднання.

Правову основу міграційної політики Європейського Союзу становлять установчі договори, передусім Договір про функціонування Європейського

Союзу. У статтях 77–80 ДФЄС закріплено повноваження ЄС у сферах візової політики, контролю зовнішніх кордонів, притулку та імміграції. Важливим є те, що ці положення мають чітко виражений економічний вимір, оскільки спрямовані на забезпечення стабільності внутрішнього ринку, мобільності робочої сили та економічної безпеки Союзу.

Для глибшого розуміння нормативно-правової бази міграційної політики Європейського Союзу доцільно розглянути ієрархію джерел права ЄС. Міграційне право Союзу формується на основі первинного та вторинного права, а також інструментів так званого «м'якого права».

Первинне право Європейського Союзу представлене установчими договорами, які визначають компетенцію ЄС у сфері міграції та закріплюють фундаментальні принципи, зокрема принцип солідарності між державами-членами. Вторинне право включає регламенти та директиви, що конкретизують положення договорів і забезпечують практичну реалізацію міграційної політики. Інструменти «м'якого права», такі як комунікації Європейської комісії, стратегічні документи та рекомендації, відіграють важливу роль у формуванні політичних пріоритетів та підготовці подальших законодавчих ініціатив.

Вибір між регламентом і директивою в міграційній політиці ЄС має не лише юридичне, а й економічне підґрунтя. Регламенти застосовуються у сферах, де необхідна уніфікація правил та мінімізація транзакційних витрат, зокрема у питаннях контролю кордонів, функціонування інформаційних систем та визначення відповідальної держави за розгляд заяв про надання притулку.

Натомість директиви використовуються у сферах, де соціально-економічні умови держав-членів істотно відрізняються, зокрема щодо ринку праці та соціального забезпечення. Такий підхід дозволяє поєднати спільні цілі ЄС з національними економічними особливостями держав-членів.

Особливу роль у нормативно-правовій системі відіграє принцип солідарності та справедливого розподілу відповідальності між державами-

членами. З економічної точки зору цей принцип відображає прагнення Європейського Союзу мінімізувати асиметричні витрати, пов'язані з прийомом мігрантів, та запобігти ситуаціям, за яких окремі держави зазнають надмірного фінансового та соціально-економічного навантаження.

Важливим компонентом правового регулювання міграції є Шенгенське законодавство [42], яке створює правові умови для функціонування внутрішнього ринку без внутрішніх кордонів. Шенгенський кодекс про кордони визначає правила перетину зовнішніх кордонів ЄС та умови в'їзду громадян третіх країн. Скасування внутрішнього прикордонного контролю сприяло зростанню економічної мобільності, однак одночасно підвищило значення ефективного правового регулювання зовнішніх кордонів як елемента економічної стабільності та безпеки.

Системність підходу ЄС до міграції проявляється насамперед у нормативному оформленні механізмів надання міжнародного захисту та розподілу відповідальності між державами-членами.

Центральне місце в нормативно-правовій базі міграційної політики ЄС займає [29; 31; 50] Спільна європейська система притулку (CEAS). Вона включає низку регламентів і директив, спрямованих на уніфікацію стандартів надання міжнародного захисту. Дублінський регламент визначає державу-члена, відповідальну за розгляд заяви про надання притулку, що має важливі економічні наслідки, оскільки безпосередньо впливає на розподіл фінансових витрат між країнами ЄС.

Регламент Eurodac, який передбачає створення єдиної бази даних біометричної інформації заявників, виконує не лише адміністративну, а й економічну функцію, оскільки сприяє зменшенню дублювання процедур, оптимізації витрат та підвищенню ефективності системи управління міграційними потоками. Директиви про умови прийому та процедури надання притулку встановлюють мінімальні соціально-економічні стандарти, дотримання

яких покликане запобігти соціальній маргіналізації мігрантів та зменшити довгострокові бюджетні ризики.

Окремим елементом нормативно-правової бази міграційної політики ЄС є регулювання функціонування інформаційних та цифрових систем управління міграцією. Створення та розвиток таких систем, як Eurodac, Шенгенська інформаційна система та візова інформаційна система, спрямовані на підвищення ефективності адміністративних процедур і зменшення витрат, пов'язаних із обробкою міграційних даних.

Використання цифрових інструментів дозволяє Європейському Союзу оптимізувати управління міграційними потоками, знизити ризики дублювання процедур та забезпечити більш прозорий розподіл відповідальності між державами-членами, що має важливе економічне значення.

Окрему групу нормативно-правових актів становлять директиви, що регулюють легальну економічну міграцію. З економічної точки зору саме ці документи відіграють ключову роль у формуванні контрольованих та цільових міграційних потоків. Директива про «блакитну карту ЄС» спрямована на залучення висококваліфікованих фахівців і є інструментом підвищення інноваційного потенціалу та конкурентоспроможності економіки ЄС у глобальному масштабі.

Окремий економічно значущий сегмент правового регулювання легальної міграції пов'язаний із мобільністю студентів, дослідників та стажерів. Така мобільність розглядається ЄС як інвестиція в людський капітал і науково-інноваційний потенціал, оскільки вона сприяє залученню талантів, розвитку дослідницьких мереж та підвищенню конкурентоспроможності економіки в глобальному вимірі.

Також важливим є правове закріплення спрощених процедур доступу до ринку праці, зокрема через механізми "єдиного дозволу" на проживання та працевлаштування. Це зменшує адміністративні бар'єри, підвищує прозорість

працевлаштування та сприяє легалізації зайнятості, що позитивно впливає на податкові надходження й стабільність соціальних фондів.

Директива про сезонних працівників регулює короткострокову трудову міграцію, яка є критично важливою для функціонування аграрного сектору, туризму та сфери послуг. Вона дозволяє задовольняти потреби ринку праці без створення довгострокового навантаження на соціальні системи держав-членів. Директива про внутрішньо корпоративне переведення сприяє мобільності персоналу транснаціональних компаній, що є важливим чинником інтеграції ЄС у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Нормативно-правове регулювання возз'єднання сімей також має економічний вимір. Хоча ця сфера традиційно розглядається крізь призму прав людини, забезпечення стабільності сімейних відносин сприяє соціально-економічній інтеграції мігрантів, підвищенню їх участі в ринку праці та зменшенню ризиків соціальної ізоляції, що в довгостроковій перспективі знижує витрати держав на соціальну підтримку.

Важливим елементом нормативно-правової бази є акти, спрямовані на боротьбу з нелегальною міграцією та політику повернення. Директива про повернення встановлює єдині стандарти та процедури повернення осіб, які незаконно перебувають на території ЄС, поєднуючи економічну доцільність із гарантіями прав людини. Контроль нелегальної міграції має безпосередній вплив на запобігання тінізації ринку праці та захист добросовісної економічної конкуренції.

Значну роль у нормативно-правовій системі відіграє зовнішній вимір міграційної політики ЄС, який реалізується через угоди про реадмісію, партнерства з третіми країнами та включення міграційних положень до торговельних і економічних угод. Такий підхід дозволяє Європейському Союзу поєднувати управління міграційними потоками з розвитком економічного співробітництва, інвестицій та підтримки розвитку країн походження мігрантів.

Новим етапом розвитку нормативно-правової бази міграційної політики ЄС стало ухвалення Пакту про міграцію та притулок, який передбачає комплексне оновлення існуючих регламентів і директив. З економічної точки зору Пакт спрямований на підвищення ефективності розподілу фінансових ресурсів, зменшення витрат, пов'язаних із кризовими міграційними ситуаціями, та створення більш прогнозованої системи управління міграцією.

Важливою складовою нормативно-правової бази міграційної політики ЄС є фінансові інструменти, які забезпечують її практичну реалізацію. Через спеціальні фонди Європейський Союз фінансує заходи з управління міграцією, інтеграції мігрантів, охорони кордонів та співпраці з третіми країнами.

Наявність спільних фінансових механізмів дозволяє зменшити економічне навантаження на окремі держави-члени та сприяє більш збалансованому розподілу витрат, пов'язаних із міграційними процесами.

Важливе значення мають також міжнародно-правові зобов'язання Європейського Союзу у сфері захисту прав людини, зокрема Конвенція про статус біженців 1951 року, Європейська конвенція з прав людини та Хартія основних прав ЄС. Дотримання цих стандартів є не лише гуманітарним обов'язком, але й економічною необхідністю, оскільки сприяє стабільності соціально-економічних систем та зниженню конфліктного потенціалу.

Таким чином, нормативно-правова база міграційної політики Європейського Союзу є комплексною системою правових і економічних інструментів, спрямованих на забезпечення стабільності внутрішнього ринку, ефективного управління міграційними потоками та зміцнення позицій ЄС у системі міжнародних економічних відносин. Поєднання регламентів, директив, інформаційних систем і фінансових механізмів свідчить про поступовий перехід ЄС до стратегічної моделі управління міграцією, орієнтованої на довгострокові економічні інтереси.

Висновки до розділу 1

У першому розділі кваліфікаційної роботи магістра було сформовано теоретико-економічне підґрунтя для подальшого аналізу європейської міграційної політики та можливостей адаптації її досвіду для України. Розгляд базових підходів до трактування міграції, механізмів формування міграційної політики та нормативно-правових засад регулювання міграційних процесів у ЄС дозволив комплексно окреслити економічну природу міграції як явища, що безпосередньо впливає на систему міжнародних економічних відносин.

У підрозділі 1.1 встановлено, що міграція в сучасній економічній літературі розглядається як форма міжнародної мобільності факторів виробництва та важливий механізм перерозподілу людського капіталу в умовах глобалізації. Обґрунтовано, що міжнародна міграція формується під впливом відмінностей у рівнях доходів, продуктивності, якості інституційного середовища та попиту на працю, а її наслідки проявляються як на мікроекономічному, так і на макроекономічному рівнях. Показано, що трудова міграція виконує економічну функцію балансування ринків праці, тоді як вимушена міграція, незважаючи на неекономічну природу причин, має суттєві економічні наслідки для бюджетів, соціальної інфраструктури та економічної активності. Окремо підкреслено значення грошових переказів як компонента глобальних фінансових потоків і важливого чинника підтримки внутрішнього попиту та макроекономічної стабільності країн-донорів робочої сили.

У підрозділі 1.2 визначено, що формування міграційної політики є багаторівневим процесом, який відображає необхідність поєднання економічних, демографічних, соціальних і безпекових інтересів держави. Доведено, що міграційна політика в сучасних умовах виступає не лише інструментом адміністративного регулювання переміщення населення, а елементом

економічної стратегії, що впливає на конкурентоспроможність, стійкість ринку праці та публічні фінанси. Обґрунтовано, що ключовими детермінантами формування міграційної політики виступають потреби ринку праці, демографічні тенденції, бюджетний ефект міграції та зовнішньоекономічні зв'язки. Визначено, що сучасні підходи до політики дедалі частіше ґрунтуються на аналітичних інструментах та оцінці ефективності, що забезпечує більш прогнозоване управління міграційними процесами.

У підрозділі 1.3 проаналізовано, що нормативно-правова база міграційної політики Європейського Союзу є комплексною системою актів первинного та вторинного права, доповненою інструментами «м'якого права» і фінансовими механізмами реалізації. Встановлено, що регулювання міграційних процесів у ЄС має виражений економічний характер, оскільки спрямоване на підтримання стабільності внутрішнього ринку, мінімізацію транзакційних витрат і зменшення асиметричного навантаження між державами-членами через принцип солідарності. Доведено, що нормативні інструменти ЄС охоплюють як управління притулком і захистом біженців (зокрема через CEAS та механізми ідентифікації), так і регулювання легальної економічної міграції, орієнтованої на потреби ринку праці та підвищення конкурентоспроможності (залучення висококваліфікованих фахівців, сезонних працівників, мобільність у межах транснаціонального бізнесу). Важливим є також блок норм щодо протидії нелегальній міграції та політики повернення, що має економічне значення через зменшення тінізації ринку праці та захист добросовісної конкуренції. Підкреслено роль зовнішнього виміру міграційної політики ЄС, який інтегрує регулювання міграції з економічним співробітництвом і партнерствами з третіми країнами.

Загалом результати першого розділу підтверджують, що міграція та міграційна політика мають системний економічний вимір і впливають на ключові параметри розвитку держав і інтеграційних об'єднань: ринки праці, людський

капітал, бюджетну стійкість, інвестиційну привабливість і конкурентоспроможність. Сформовані у розділі теоретико-економічні висновки та окреслені елементи правової архітектури міграційної політики ЄС створюють необхідну основу для переходу до другого розділу, де буде здійснено аналіз міграційних потоків у країнах ЄС та розкрито особливості практичної реалізації міграційної політики через інституційні механізми й політику у сфері притулку та управління нелегальною міграцією.

2 АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1 Аналіз міграційних потоків країн ЄС

Міграційні потоки в країнах Європейського Союзу є одним із визначальних чинників сучасного соціально-економічного розвитку регіону. Вони впливають на функціонування ринку праці, демографічну структуру населення, рівень економічного зростання та стійкість публічних фінансів. Європейський Союз виступає одночасно як глобальний центр притягання мігрантів з третіх країн і як простір активної внутрішньої мобільності в межах спільного ринку. Така подвійна природа міграційних процесів формує складну багатовекторну структуру переміщення населення.

За даними Eurostat [36], частка осіб, народжених за межами країни проживання, у середньому перевищує 10 % населення ЄС, а в окремих державах цей показник є значно вищим. Чиста міграція (net migration) у більшості держав-членів протягом останнього десятиліття залишалася позитивною, компенсуючи природне скорочення населення. Пікові значення імміграції спостерігалися у 2015–2016 роках під час гуманітарної кризи в Сирії, а також у 2022 році у зв’язку з повномасштабною війною в Україні. У 2023–2024 роках відзначається певна стабілізація показників, проте загальний рівень міграційної активності залишається високим.

З просторової точки зору можна виділити кілька ключових напрямів міграції до ЄС.

Перший – внутрішньоєвропейський східно-західний напрям, що активізувався після розширення ЄС у 2004 та 2007 роках. Громадяни держав

Центральної та Східної Європи активно переміщуються до більш економічно розвинених країн Західної Європи. Основними реципієнтами виступають Німеччина, Франція, Італія та Іспанія. Цей напрям є переважно економічно мотивованим і пов'язаний із різницею в рівнях доходів та зайнятості.

Другий – південний середземноморський напрям, що охоплює потоки з країн Північної Африки та Близького Сходу через Італію, Грецію та Іспанію. Він має змішаний характер, поєднуючи трудову міграцію та міжнародний захист. Контроль за цим маршрутом здійснюється за координації Frontex.

Третій – східний (балканський) маршрут, через який мігранти з Азії та Близького Сходу переміщуються до Центральної Європи. Цей напрям набув особливої актуальності під час міграційної кризи 2015–2016 років.

Окремо слід виділити український вектор міграції, який сформувався після 2022 року. Мільйони громадян України отримали тимчасовий захист у державах ЄС, що істотно змінило структуру міграційних потоків і посилило гуманітарну складову.

Міграція в країнах ЄС виконує важливу демографічну функцію. Більшість держав-членів характеризуються старінням населення, зниженням рівня народжуваності та скороченням частки осіб працездатного віку. У таких умовах імміграція стає фактором стабілізації демографічної структури та зменшення навантаження на пенсійну систему.

У низці країн, зокрема в Німеччині та Італії, без позитивного міграційного балансу чисельність населення скорочувалася б значно швидшими темпами. Приплив осіб віком 20–40 років сприяє підтримці коефіцієнта економічної залежності та забезпечує надходження до бюджетів через податкові платежі.

Водночас демографічний ефект міграції не є автоматично позитивним: він залежить від рівня зайнятості мігрантів, їх інтеграції в економіку та тривалості перебування в країні.

Аналіз структури зайнятості свідчить про нерівномірну концентрацію мігрантів у певних секторах економіки. Значна частка зайнятих іноземців працює у сферах із дефіцитом робочої сили — будівництві, сільському господарстві, логістиці, готельно-ресторанному бізнесі та доглядових послугах. У країнах із розвиненим інноваційним сектором зростає частка висококваліфікованих спеціалістів у сфері ІТ, інженерії та науки.

Разом із тим спостерігається явище професійної сегментації та надмірної кваліфікації (overqualification), коли мігранти виконують роботу, що не відповідає їхньому освітньому рівню. Це свідчить про наявність структурних бар'єрів інтеграції, зокрема труднощів із визнанням дипломів та професійного досвіду.

Міграційні потоки розподіляються нерівномірно як між державами-членами, так і всередині них. Великі економіки ЄС традиційно виступають основними центрами притягання, однак концентрація мігрантів відбувається переважно у великих міських агломераціях – Берліні, Парижі, Мілані, Мадриді. Це посилює урбанізаційні процеси та впливає на житловий ринок, соціальну інфраструктуру та транспортні системи.

Прикордонні держави часто виконують роль «першої точки входу», що створює додаткове адміністративне та фінансове навантаження. Нерівномірність розподілу потоків зумовлює необхідність координації на рівні ЄС.

Економічний вплив міграційних потоків є багатовимірним. У короткостроковій перспективі імміграція може потребувати додаткових бюджетних витрат на соціальні програми, житлову інфраструктуру та освіту. Проте в середньо- та довгостроковому періоді за умови ефективної інтеграції мігранти сприяють зростанню ВВП, розширенню податкової бази та підвищенню споживчого попиту.

Водночас концентрація мігрантів у низькооплачуваних секторах може створювати ризики сегментації ринку праці та соціально-економічної напруги.

Таким чином, економічний результат міграції значною мірою залежить від інституційних механізмів регулювання та інтеграції.

Для більш глибокого розуміння структурних особливостей міграційних процесів доцільно здійснити порівняльний аналіз п’яти найбільших економік Європейського Союзу, які водночас є ключовими реципієнтами імміграції: Німеччина, Франція, Італія, Іспанія та Нідерланди.

Німеччина є найбільшим центром притягання мігрантів у ЄС як за абсолютними показниками імміграції, так і за кількістю осіб із міграційним походженням. Позитивне сальдо міграції протягом останнього десятиліття стало одним із ключових факторів стабілізації чисельності населення країни. Структура потоків характеризується поєднанням трудової міграції, внутрішньоєвропейської мобільності та надання міжнародного захисту.

Особливістю німецької моделі є активна інтеграція мігрантів у ринок праці через мовні курси, професійну адаптацію та визнання дипломів. Водночас значні масштаби імміграції створюють навантаження на житловий сектор і систему соціального забезпечення.

Франція традиційно має високий рівень імміграції, зокрема з країн Північної Африки та франкомовної Африки. Міграційна структура характеризується стабільністю та значною часткою осіб другого покоління. На відміну від Німеччини, Франція має довшу історію колоніальних зв’язків, що впливає на культурну та соціальну інтеграцію мігрантів.

Економічний ефект міграції у Франції проявляється переважно через заповнення низькокваліфікованих робочих місць та участь у сфері послуг. Разом із тим, країна стикається з викликами просторової сегрегації та концентрації мігрантів у передмістях великих міст.

Італія є одночасно країною транзиту та країною призначення. Географічне розташування в Середземномор’ї зумовлює значний приплив мігрантів через морські маршрути. Структура імміграції включає як трудову міграцію (особливо

в аграрному секторі та доглядових послугах), так і осіб, які шукають міжнародного захисту.

Демографічна криза в Італії, одна з найглибших у ЄС, посилює роль міграції як інструменту підтримки ринку праці. Проте інтеграційні механізми залишаються менш ефективними порівняно з Німеччиною чи Нідерландами.

Іспанія характеризується циклічністю міграційних потоків, що пов’язано з динамікою економічного розвитку. Під час економічного зростання 2000-х років країна активно залучала трудових мігрантів, зокрема з Латинської Америки. Після фінансової кризи 2008 року імміграція зменшилася, проте в останні роки знову демонструє зростання.

Міграція відіграє важливу роль у сільському господарстві, будівництві та туризмі. Водночас Іспанія залишається однією з основних точок входу до ЄС через південний маршрут.

Нідерланди відзначаються високим рівнем міжнародної мобільності та значною часткою висококваліфікованих мігрантів. Економіка країни орієнтована на інновації, фінанси та логістику, що сприяє залученню спеціалістів із різних регіонів світу.

Особливістю нідерландської моделі є розвинена система інтеграційної підтримки та акцент на економічній доцільності імміграції. Водночас високий рівень урбанізації посилює тиск на житловий ринок і соціальну інфраструктуру.

Порівняльний аналіз свідчить, що хоча всі п’ять країн є великими реципієнтами міграції, їхні моделі залучення та інтеграції мігрантів суттєво відрізняються. Німеччина та Нідерланди демонструють більш системний підхід до економічної інтеграції, Франція — історично зумовлену модель із культурним виміром, Італія та Іспанія — значну залежність від географічного фактору та транзитного положення.

Водночас спільною тенденцією є використання міграції як механізму компенсації демографічного скорочення та підтримки ринку праці. Економічна

ефективність міграційних потоків у кожній країні залежить від якості інституційної системи, рівня інтеграції та здатності адаптуватися до змін міжнародної ситуації.

Отже, міграційні потоки в країнах Європейського Союзу мають складну багаторівневу структуру, що поєднує внутрішню мобільність і міжнародну імміграцію. Вони виконують демографічну, економічну та соціальну функції, впливаючи на ринок праці та стійкість публічних фінансів. Водночас нерівномірність розподілу та структурні виклики інтеграції зумовлюють необхідність ефективного інституційного регулювання, що логічно підводить до аналізу механізмів реалізації міграційної політики ЄС.

2.2 Інституційний механізм реалізації міграційної політики ЄС

Формування інституційного механізму реалізації міграційної політики Європейського Союзу є результатом тривалого еволюційного процесу поглиблення інтеграції, який передбачав поступовий перехід від міжурядової координації до наднаціонального регулювання. Якщо на початкових етапах співробітництво у сфері міграції здійснювалося переважно на основі консультацій між державами-членами, то сьогодні міграційна політика є складовою простору свободи, безпеки та правосуддя ЄС із чітко визначеними компетенціями інституцій Союзу.

Правову основу спільної міграційної політики становлять положення Договору про функціонування Європейського Союзу, які закріплюють повноваження ЄС у сферах притулку, імміграції, контролю зовнішніх кордонів та боротьби з нелегальною міграцією. Відповідно до цих норм, Союз розробляє

спільні стандарти, а держави-члени забезпечують їх імплементацію на національному рівні.

Ключову стратегічну функцію виконує Європейська Рада, яка визначає загальні політичні орієнтири розвитку міграційної політики. Саме на цьому рівні формуються довгострокові пріоритети, зокрема щодо посилення контролю зовнішніх кордонів або вдосконалення механізмів солідарності.

Законодавче оформлення ініціатив здійснюється у межах звичайної законодавчої процедури за участі Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу. Такий механізм забезпечує баланс між наднаціональним представництвом громадян ЄС і позиціями урядів держав-членів.

Провідну виконавчу та ініціативну роль відіграє Європейська Комісія. Вона розробляє проєкти нормативно-правових актів, здійснює моніторинг їх виконання, координує взаємодію між державами-членами та представляє ЄС у переговорах із третіми країнами щодо міграційного співробітництва. Комісія також має повноваження ініціювати процедури порушення права ЄС у разі неналежної імплементації директив або регламентів.

Одним із центральних елементів інституційного механізму є Спільна європейська система притулку (Common European Asylum System, CEAS), спрямована на гармонізацію стандартів надання міжнародного захисту. Її метою є забезпечення однакового рівня прав і процедур для шукачів притулку в усіх державах-членах.

Важливою складовою CEAS є так званий Дублінський механізм, який визначає державу-члена, відповідальну за розгляд заяви про надання притулку. Цей підхід покликаний запобігти повторному поданню заяв у різних країнах, однак на практиці він створює підвищене навантаження на прикордонні держави.

Підтримку державам-членам у сфері притулку забезпечує Агентство ЄС з питань притулку (EUAA). Агентство здійснює експертну допомогу, координує

навчання національних служб, сприяє уніфікації практики розгляду заяв та надає оперативну підтримку країнам із підвищеним міграційним тиском.

Контроль і захист зовнішніх кордонів ЄС є важливою складовою інституційного механізму міграційної політики. У цьому напрямі ключову роль відіграє Frontex [32] - Європейське агентство прикордонної та берегової охорони. Його повноваження суттєво розширено після міграційної кризи 2015–2016 років.

Frontex координує спільні операції з охорони кордонів, здійснює аналіз ризиків, забезпечує технічну підтримку та формує резерв прикордонного персоналу. Посилення ролі агентства відображає тенденцію до централізації управління безпековими аспектами міграції.

Інституційний механізм ЄС передбачає формування спільних підходів до регулювання легальної міграції. Зокрема, функціонує система «Blue Card», яка спрощує залучення висококваліфікованих працівників із третіх країн. Також ухвалено нормативні акти щодо сезонних працівників, дослідників, студентів і внутрішньо-корпоративних переведень.

Водночас держави-члени зберігають право самостійно визначати обсяги прийому економічних мігрантів, що демонструє збереження елементів національного суверенітету. Таким чином, міграційна політика ЄС поєднує наднаціональні рамки з національною автономією.

Окреме місце посідає інтеграційна політика, яка реалізується переважно на національному та регіональному рівнях. Інституції ЄС формують рекомендаційні стандарти, тоді як практичні заходи – мовна адаптація, доступ до ринку праці, освітні програми - здійснюються державами-членами.

Функціонування інституційного механізму міграційної політики ЄС неможливе без належного фінансового забезпечення. У межах багаторічної фінансової перспективи ЄС на 2021–2027 роки суттєво збільшено фінансування програм у сфері міграції та управління кордонами.

Ключовим інструментом є Фонд притулку, міграції та інтеграції (AMIF), який спрямований на:

- підтримку систем прийому шукачів притулку;
- розвиток інтеграційних програм;
- фінансування добровільного повернення та реінтеграції;
- підвищення адміністративної спроможності держав-членів.

Окрім AMIF, значні кошти виділяються на функціонування Frontex, чий бюджет за останні роки зріс у кілька разів у порівнянні з попереднім фінансовим періодом. Це відображає зростання ролі безпекового компоненту в міграційній політиці.

Інституційна система управління міграційною політикою Європейського Союзу є багаторівневою та включає наднаціональні та національні інституції (рис. 2.1).

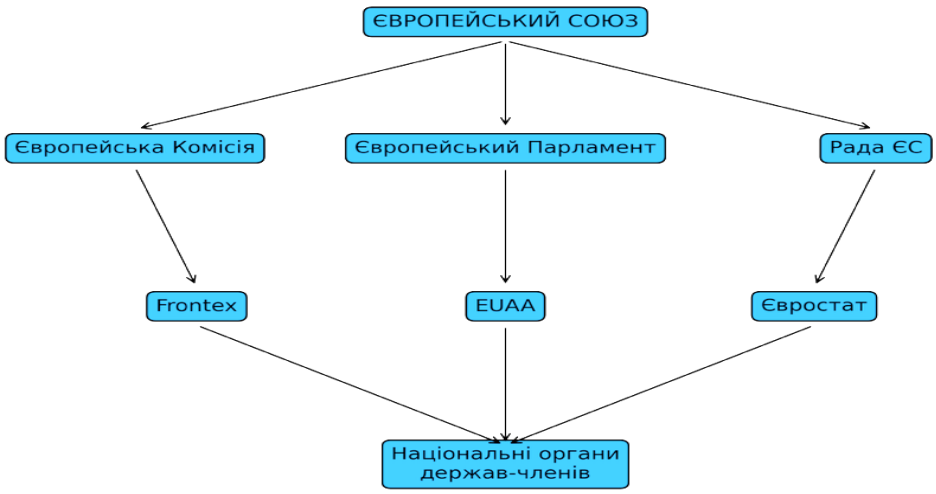

Рисунок 2.1 – Інституційна структура реалізації міграційної політики Європейського Союзу. Джерело: складено автором на основі [30; 33; 34]

Як показано на рисунку, ключову роль у формуванні та реалізації міграційної політики відіграють інституції Європейського Союзу, зокрема Європейська Комісія, Європейський Парламент та спеціалізовані агентства, такі як Frontex та EUAA.

Фінансування здійснюється за принципом спільної відповідальності: частина коштів розподіляється між державами-членами відповідно до показників міграційного навантаження, частина — резервується для реагування на кризові ситуації. Передбачено також механізми екстреної фінансової допомоги у випадку різкого збільшення міграційних потоків.

Важливим напрямом є фінансування співробітництва з третіми країнами. ЄС укладає партнерські угоди з державами походження та транзиту мігрантів, надаючи фінансову допомогу в обмін на посилення контролю за потоками та сприяння реадмісії. Такий підхід демонструє зовнішній вимір міграційної політики, який поєднує допомогу в розвитку та безпекові інтереси.

Загалом бюджетні механізми ЄС у сфері міграції спрямовані не лише на реагування на поточні виклики, але й на формування довгострокової стійкості системи. Проте ефективність використання коштів залежить від прозорості процедур, координації між рівнями управління та здатності держав-членів забезпечити результативну інтеграцію мігрантів.

Інституційний механізм реалізації міграційної політики ЄС має виражений багаторівневий характер. Наднаціональний рівень формує правові стандарти та координаційні механізми, національний — забезпечує їх практичну реалізацію, а регіональний і місцевий рівні відповідають за інтеграцію та соціальну адаптацію мігрантів.

Однак така складна структура породжує низку проблем: нерівномірність адміністративної спроможності держав-членів, різні політичні підходи до розподілу міграційного навантаження, а також суперечності між принципом солідарності та прагненням зберегти національний контроль.

Суттєвим етапом модернізації інституційного механізму міграційної політики ЄС стало ухвалення оновленого Пакту про міграцію та притулок, ініційованого Європейська Комісія у 2020 році та погодженого у 2023–2024 роках. Запровадження Пакту було зумовлене необхідністю подолання структурних недоліків попередньої системи, які проявилися під час міграційної кризи 2015–2016 років, а також у контексті нових геополітичних викликів.

Основною метою Пакту є формування більш збалансованої системи, яка поєднує принцип відповідальності держав першого в'їзду з механізмами обов'язкової солідарності між усіма державами-членами. У межах реформ передбачено:

- запровадження обов'язкової попередньої перевірки (screening) осіб на зовнішніх кордонах;
- прискорені прикордонні процедури розгляду заяв про притулок;
- створення гнучкого механізму солідарності (перерозподіл заявників або фінансові внески);
- посилення процедур повернення осіб, які не отримали міжнародного захисту.

Пакт передбачає оновлення Дублінського механізму через більш комплексний підхід до розподілу відповідальності. Замість автоматичного покладання основного тягаря на прикордонні країни, запроваджується система, що дозволяє іншим державам-членам або приймати шукачів притулку, або компенсувати навантаження фінансовими внесками.

Важливим елементом Пакту є цифровізація процедур та створення інтегрованих баз даних для обміну інформацією між державами-членами. Це сприяє підвищенню прозорості та зменшенню ризиків повторного подання заяв. Таким чином, інституційний механізм набуває більш технологічного та централізованого характеру.

Разом із тим, реалізація Пакту викликає дискусії щодо балансу між гуманітарними зобов'язаннями та безпековими підходами. Частина держав-членів висловлює занепокоєння щодо посилення прикордонних процедур, тоді як інші наголошують на необхідності жорсткішого контролю за нелегальною міграцією.

Таким чином, інституційний механізм реалізації міграційної політики Європейського Союзу є комплексною системою взаємодії наднаціональних інституцій, агентств та органів держав-членів. Реформування міграційної політики через запровадження Пакту про міграцію та притулок, а також посилення фінансових інструментів свідчить про прагнення Європейського Союзу перейти від кризового реагування до системного управління міграційними процесами. Інституційний механізм ЄС стає більш комплексним, поєднуючи правові, організаційні та бюджетні інструменти.

Водночас збереження балансу між принципами солідарності, відповідальності та національного суверенітету залишається ключовим викликом для подальшої еволюції міграційної політики ЄС.

2.3 Політика ЄС у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією

Політика Європейського Союзу у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією є однією з найбільш чутливих та водночас стратегічно важливих складових простору свободи, безпеки та правосуддя. Вона поєднує гуманітарні зобов'язання щодо забезпечення міжнародного захисту з безпековими інструментами контролю зовнішніх кордонів та протидії нелегальній міграції.

Правову основу цієї політики становлять [45] положення Договору про функціонування Європейського Союзу, а також норми міжнародного права, зокрема Женевська конвенція 1951 року про статус біженців. Європейський Союз формує спільні стандарти у сфері притулку, проте держави-члени залишаються відповідальними за практичну реалізацію процедур.

Центральним елементом політики ЄС у сфері надання притулку [29; 50] є Спільна європейська система притулку (Common European Asylum System — CEAS). Її метою є гармонізація процедур розгляду заяв про міжнародний захист та забезпечення єдиного мінімального рівня прав для шукачів притулку на території ЄС.

Система включає нормативні акти, що регулюють:

- критерії визначення статусу біженця або особи, яка потребує додаткового захисту;
- процедури розгляду заяв;
- умови прийому шукачів притулку;
- механізм визначення держави, відповідальної за розгляд заяви.

Ключовим інструментом залишається так званий Дублінський механізм, відповідно до якого відповідальність за розгляд заяви покладається на державу першого в’їзду. Такий підхід дозволяє уникнути багаторазового подання заяв у різних країнах, проте водночас створює дисбаланс навантаження на прикордонні держави.

Інституційну підтримку в цій сфері забезпечує Агентство ЄС з питань притулку (EUAA), яке координує обмін інформацією, розробляє методичні рекомендації та надає оперативну допомогу державам-членам у разі підвищеного міграційного тиску.

Окреме місце в системі захисту посідає механізм тимчасового захисту, який був активований у 2022 році рішенням Європейська Комісія у відповідь на масове переміщення громадян України. Цей інструмент дозволяє оперативно

надати право на проживання, доступ до ринку праці, освіти та соціальних послуг без проходження індивідуальної процедури надання притулку.

Запровадження тимчасового захисту продемонструвало здатність ЄС до швидкого колективного реагування на гуманітарні кризи, однак водночас поставило питання щодо довгострокової інтеграції переміщених осіб та фінансової стійкості національних систем.

Важливим компонентом управління міграцією є політика повернення осіб, яким було відмовлено в наданні міжнародного захисту або які перебувають на території ЄС без законних підстав. ЄС формує спільні стандарти процедур повернення, передбачаючи пріоритет добровільного повернення перед примусовим видворенням.

Для забезпечення ефективності цих процесів ЄС укладає угоди про реадмісію з третіми країнами, які передбачають зобов'язання приймати своїх громадян у разі незаконного перебування на території Союзу. Такий підхід поєднує внутрішній та зовнішній вимір міграційної політики.

Оперативну координацію примусових повернень здійснює Frontex, повноваження якого у сфері повернення були розширені в останні роки.

Боротьба з нелегальною міграцією є одним із пріоритетів політики ЄС. Вона охоплює комплекс заходів, спрямованих на:

- посилення контролю зовнішніх кордонів;
- боротьбу з контрабандою мігрантів;
- руйнування мереж торгівлі людьми;
- використання інформаційних систем для моніторингу переміщень.

У цьому контексті значну роль відіграють спільні бази даних та механізми обміну інформацією між державами-членами. Цифровізація процедур дозволяє підвищити ефективність ідентифікації осіб та запобігти зловживанням системою притулку.

Водночас посилення безпекового компоненту викликає дискусії щодо дотримання прав людини та принципу невислання (non-refoulement), який забороняє повернення особи до країни, де їй загрожує переслідування.

Політика ЄС у сфері притулку та управління нелегальною міграцією характеризується постійним пошуком балансу між гуманітарними зобов'язаннями та необхідністю забезпечення внутрішньої безпеки. З одного боку, ЄС декларує прихильність до захисту прав людини та міжнародних стандартів. З іншого - зростання міграційного тиску та політична чутливість питання зумовлюють посилення контролю та процедур фільтрації.

Останні реформи, пов'язані з Пактом про міграцію та притулок, передбачають запровадження обов'язкової попередньої перевірки на кордоні та прискорених процедур розгляду заяв. Це має підвищити ефективність системи, проте водночас створює ризики надмірної формалізації та скорочення гарантій доступу до захисту.

Серед ключових проблем реалізації політики у сфері притулку та боротьби з нелегальною міграцією можна виділити:

- нерівномірний розподіл міграційного навантаження між державами-членами;
- різний рівень адміністративної спроможності національних систем;
- політичну поляризацію щодо розподілу відповідальності;
- складність повернення осіб до країн походження;
- поєднання гуманітарних і безпекових пріоритетів.

Подолання цих викликів потребує подальшої інституційної координації, розвитку механізмів солідарності та вдосконалення співробітництва з третіми країнами.

Оцінка ефективності політики Європейського Союзу у сфері притулку та управління нелегальною міграцією потребує комплексного підходу, який враховує правовий, інституційний, фінансовий та соціально-економічний виміри.

Формально ЄС створив одну з найбільш розвинених систем регулювання міграційних процесів у світі, проте практична реалізація цієї системи залишається неоднорідною.

Спільна європейська система притулку забезпечує уніфіковану нормативну базу, проте її фактична реалізація демонструє значні відмінності між державами-членами. Незважаючи на гармонізовані стандарти, рівень визнання статусу біженця може суттєво відрізнятися залежно від країни розгляду заяви. Це свідчить про збереження національної дискреції та різний рівень адміністративної спроможності.

Дублінський механізм, покликаний забезпечити чіткий розподіл відповідальності, на практиці виявився обмежено ефективним. Його застосування призводить до концентрації заяв у прикордонних державах, що формує системний дисбаланс. Під час кризових періодів (2015–2016 роки, 2022 рік) механізм фактично не спрацьовував у повному обсязі, а деякі держави тимчасово відновлювали прикордонний контроль, що ставило під сумнів принципи Шенгенської зони.

Таким чином, можна зробити висновок, що нормативна уніфікація не гарантує однакової ефективності на практиці, якщо відсутній рівномірний розподіл ресурсів та політична згода щодо солідарності.

Активація механізму тимчасового захисту у 2022 році продемонструвала високу інституційну гнучкість ЄС. Рішення Європейська Комісія дозволило оперативно надати правовий статус мільйонам осіб без перевантаження систем притулку.

З точки зору короткострокової ефективності цей інструмент можна оцінити позитивно. Проте довгострокова ефективність залежить від інтеграції осіб під тимчасовим захистом у ринок праці та соціальні системи. У разі затягування конфлікту або зменшення фінансової підтримки може виникнути ризик соціальної напруги.

Одним із найбільш проблемних напрямів залишається політика повернення. Статистично частка фактично виконаних рішень про повернення в ЄС є нижчою за кількість винесених рішень. Це свідчить про обмежену практичну ефективність механізмів реадмісії.

Незважаючи на розширення повноважень Frontex у сфері координації повернень, складність співпраці з країнами походження, відсутність документів у мігрантів та гуманітарні обмеження знижують результативність цього напряму.

Отже, політика повернення є слабкою ланкою системи, що створює стимул для нелегального перебування та підриває довіру до міграційного регулювання.

Посилення контролю зовнішніх кордонів і запровадження прискорених процедур розгляду заяв сприяють підвищенню керованості міграційних потоків. Однак критики зазначають, що надмірна концентрація на безпековому вимірі може призводити до обмеження доступу до процедури притулку та ризиків порушення принципу невислання.

Баланс між ефективністю контролю та дотриманням прав людини залишається одним із найбільш складних аспектів політики ЄС. Наявність спільних стандартів не виключає можливості їх різного тлумачення та застосування на національному рівні.

Збільшення фінансування міграційної політики в межах багаторічної фінансової перспективи ЄС свідчить про пріоритетність цього напряму. Проте фінансові ресурси не завжди корелюють із результативністю. Держави з високим адміністративним потенціалом демонструють кращі показники інтеграції та розгляду заяв, тоді як країни з обмеженими ресурсами стикаються з перевантаженням систем.

Таким чином, фінансова підтримка є необхідною, але недостатньою умовою ефективності – важливим залишається якісний інституційний менеджмент.

Узагальнюючи, можна виділити такі сильні сторони політики ЄС:

- наявність уніфікованої правової бази;
- інституційна координація на наднаціональному рівні;
- здатність до швидкого реагування на кризові ситуації;
- розвиток механізмів солідарності.

Серед слабких сторін:

- нерівномірність імплементації стандартів;
- обмежена ефективність повернення;
- політичні суперечності між державами-членами;
- складність поєднання гуманітарних і безпекових цілей.

Загалом політику ЄС у сфері притулку та управління нелегальною міграцією можна охарактеризувати як інституційно розвинену, проте структурно незбалансовану. Її подальша ефективність залежить від поглиблення координації, удосконалення механізмів розподілу відповідальності та підвищення результативності процедур повернення.

Отже, політика Європейського Союзу у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією є складною багаторівневою системою, що поєднує гуманітарні, правові та безпекові інструменти. Її ефективність визначається здатністю забезпечити одночасно дотримання міжнародних стандартів захисту прав людини та контроль за міграційними процесами. Подальший розвиток цієї політики залежить від результативності реформ та здатності ЄС адаптуватися до нових глобальних викликів.

Висновки до розділу 2

У розділі 2 здійснено комплексний аналіз міграційної політики Європейського Союзу та особливостей її реалізації в сучасних умовах.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що міграція для ЄС має системний характер і водночас виступає демографічним ресурсом, економічним фактором розвитку та чутливою соціально-політичною сферою, яка потребує постійного оновлення управлінських підходів.

У підрозділі 2.1 встановлено, що міграційні потоки в ЄС є багатовекторними та поєднують внутрішню мобільність населення між державами-членами і зовнішню імміграцію з третіх країн. Показано, що переважання позитивного міграційного сальдо у більшості країн ЄС частково компенсує природне скорочення населення та підтримує демографічну стійкість економік. Визначено ключові просторові напрями міграції до ЄС (внутрішньо-європейський східно-західний, південний середземноморський, східний/балканський маршрут), а також виокремлено український вектор міграції після 2022 року як чинник, що істотно змінив структуру потоків і посилив гуманітарну складову. Обґрунтовано, що економічний ефект міграції є неоднозначним: у короткостроковому періоді можливе зростання бюджетних витрат на прийом і адаптацію, тоді як у довгостроковій перспективі за умов ефективної інтеграції мігранти сприяють розширенню податкової бази, підтримці зайнятості та внутрішнього попиту. Водночас виявлено ризики професійної сегментації, концентрації мігрантів у низькооплачуваних секторах та явища «надмірної кваліфікації», що знижує потенційний економічний ефект і підвищує соціальні виклики інтеграції.

У підрозділі 2.2 доведено, що інституційний механізм реалізації міграційної політики ЄС має багаторівневу структуру й базується на поєднанні наднаціонального нормотворення та національної імплементації. Визначено роль основних інституцій ЄС (Європейської Комісії, Європейського Парламенту, Ради ЄС, Європейської Ради), а також спеціалізованих агентств (EUAA та Frontex) у формуванні та реалізації міграційної політики. Обґрунтовано, що реформування системи через Пакт про міграцію та притулок (2020–2024 рр.) відображає

прагнення ЄС перейти від кризового реагування до системного управління потоками, посилюючи процедурну керованість, механізми солідарності та цифровізацію міграційного адміністрування. Показано, що фінансові та бюджетні механізми, зокрема AMIF і зростання фінансування прикордонного управління, відіграють ключову роль у забезпеченні спроможності держав-членів приймати, інтегрувати та повертати мігрантів. Водночас збереження відмінностей у ресурсах і адміністративній спроможності країн ЄС створює нерівномірність реалізації спільних стандартів.

У підрозділі 2.3 проаналізовано політику ЄС у сфері надання притулку, захисту біженців та управління нелегальною міграцією, яка поєднує гуманітарний і безпековий виміри. Встановлено, що Спільна європейська система притулку формує уніфіковані стандарти, однак їх практичне застосування залишається неоднорідним унаслідок різних підходів держав-членів та відмінностей у адміністративній спроможності. Підкреслено, що Дублінський механізм, попри логіку «держави першого в'їзду», породжує структурний дисбаланс навантаження на прикордонні держави, що загострюється в умовах криз. Окремо показано, що механізм тимчасового захисту, активований у 2022 році, продемонстрував високу адаптивність ЄС до масового переміщення населення, але формує довгострокові виклики щодо інтеграції, фінансової стійкості та координації на рівні держав-членів. У сфері протидії нелегальній міграції встановлено, що посилення прикордонного контролю, розвиток інформаційних систем та кооперація з третіми країнами підвищують керованість потоків, однак водночас потребують чіткого балансу із принципами захисту прав людини та недопущенням порушення принципу невислання. Визначено, що політика повернення залишається одним із найменш результативних елементів системи через складність реадмісії, правові обмеження та недостатню співпрацю з країнами походження.

Отже, результати розділу 2 підтверджують, що міграційна політика Європейського Союзу є інституційно розвиненою та нормативно уніфікованою, проте її ефективність обмежується нерівномірністю імплементації стандартів, дисбалансом відповідальності між державами-членами та складністю поєднання гуманітарних і безпекових пріоритетів. Подальше підвищення ефективності міграційного управління в ЄС залежить від здатності посилювати механізми солідарності, забезпечувати результативну інтеграцію мігрантів у ринок праці та вдосконалювати процедури повернення з одночасним дотриманням міжнародних стандартів прав людини.

Зроблені висновки створюють теоретико-аналітичну основу для подальшого дослідження у наступному розділі, зокрема щодо можливостей застосування європейського досвіду та інструментів міграційного управління в контексті формування та модернізації міграційної політики України.

3 ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ДОСВІДУ ЄС

3.1 Сучасний стан міграційної політики України

Сучасний стан міграційної політики України формується під впливом одночасної дії кількох потужних факторів: тривалої демографічної кризи та депопуляції, високої мобільності населення, значних масштабів внутрішнього переміщення, а також зовнішньої міграції, що суттєво посилилася після початку повномасштабної агресії РФ. У цих умовах міграційна політика набуває комплексного характеру і охоплює регулювання імміграції й еміграції, інтеграцію та реінтеграцію, управління внутрішнім переміщенням, захист прав іноземців і осіб без громадянства, а також протидію нелегальній міграції та забезпечення прикордонної безпеки.

Правова основа міграційної політики України є багаторівневою та включає стратегічні документи, профільні закони і підзаконні акти. Базовим стратегічним орієнтиром тривалий час виступала Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р. Вона закріплювала основні напрями державної політики у сфері міграції та мобільності, управління легальною міграцією, протидії нелегальній міграції, інтеграції мігрантів і взаємодії з українською діаспорою. Водночас, з огляду на завершення визначеного періоду та кардинальну зміну міграційної реальності після 2022 року, актуальним стає питання оновлення стратегічних рамок і формування нової довгострокової стратегії.

Ключовими законами, що регулюють міграційні відносини, є:

- Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (2011 р.), який визначає правила в'їзду, перебування, виїзду, підстави для тимчасового і постійного проживання, а також процедури примусового повернення/видворення.
- Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2011 р.), що встановлює критерії надання міжнародного захисту та процедурні гарантії.
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014 р.), який визначає правовий статус ВПО, засади обліку, соціальних гарантій та інтеграції/повернення.

Окремо слід відзначити розвиток правового регулювання щодо осіб без громадянства: у 2020 році запроваджено процедуру визначення без громадянства, що наблизило Україну до міжнародних стандартів у цій сфері.

Інституційно міграційна політика України реалізується через систему центральних органів виконавчої влади та силових/адміністративних структур.

Ключовим органом є Державна міграційна служба [3; 4] України (ДМС) - центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції й еміграції), протидії нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, а також у питаннях біженців та інших категорій мігрантів. ДМС діє під координацією Кабінету Міністрів через Міністра внутрішніх справ.

Важливою складовою є Державна прикордонна служба України, відповідальна за охорону та недоторканність державного кордону, виконання завдань прикордонного контролю та протидію порушенням прикордонного режиму.

Сфера внутрішнього переміщення (ВПО) має міжвідомчий характер і включає координацію соціальних виплат, житлових програм, працевлаштування та реінтеграції. Після 2022 року політика щодо ВПО додатково

інституціоналізується через стратегічні документи держави (зокрема, Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення до 2025 року, затверджену урядом у 2023 році).

Загалом сучасна інституційна модель міграційної політики України характеризується багаторівневістю та розподілом функцій між органами, що, з одного боку, дозволяє охопити широке коло завдань (від документування до контролю й соціальної підтримки), а з іншого — підвищує вимоги до координації, єдності підходів і сумісності реєстрів та інформаційних систем.

Повномасштабна війна різко змінила зміст міграційної політики України. До традиційних завдань (регулювання імміграції/еміграції, інтеграція іноземців, протидія нелегальній міграції) додалися:

1. управління масовим внутрішнім переміщенням і підтримка інтеграції ВПО в громадах;
2. формування підходів до реінтеграції населення з деокупованих територій;
3. політика повернення та реінтеграції громадян, які виїхали за кордон;
4. захист прав громадян на тимчасово окупованих територіях, зокрема в частині документування та правового статусу.

У цьому контексті міграційна політика дедалі тісніше пов’язується з економічною та соціальною політикою держави, оскільки масштаби зовнішньої міграції впливають на ринок праці, податкову базу, людський капітал і перспективи післявоєнного відновлення.

Сучасний стан міграційної політики України визначається також європейською інтеграцією та необхідністю гармонізації з правом ЄС у межах переговорного процесу. У контексті розділу 24 «Правосуддя, свобода та безпека» особливого значення набувають політики у сферах управління кордонами, міграції, візової політики та притулку.

Практичний вимір цього напряму полягає у поступовому вдосконаленні системи міграційного менеджменту: підвищенні інституційної спроможності,

цифровізації процедур, зміцненні прикордонного управління та наближенні процедур притулку до європейських стандартів. Аналітичні оцінки українських експертних середовищ підкреслюють потребу у систематизації законодавства та посиленні координації міграційної політики в умовах євроінтеграції.

Сучасний стан міграційної політики України можна узагальнити через поєднання позитивних напрацювань і структурних проблем.

Сильні сторони:

- наявність базової нормативної рамки для регулювання статусу іноземців, захисту біженців та підтримки ВПО;
- сформована інституційна вертикаль у сфері міграції (ДМС) та прикордонного контролю;
- поступове наближення до міжнародних стандартів, зокрема у сфері осіб без громадянства.

Проблемні зони:

- потреба в оновленні стратегічних рамок міграційної політики після 2025 року та адаптації до реалій воєнного часу і післявоєнного відновлення;
- нерівномірна адміністративна спроможність на місцевому рівні щодо інтеграції ВПО та забезпечення доступу до послуг;
- підвищені вимоги до міжвідомчої координації й сумісності реєстрів, що є критичним для ефективного управління переміщенням населення та документуванням;
- необхідність посилення політики реінтеграції та створення стимулів для повернення громадян, з урахуванням кадрових потреб економіки та безпекових умов.

Отже, сучасна міграційна політика України перебуває у стані глибокої трансформації: від переважно регуляторної моделі до моделі кризового та відновлювального управління людським капіталом. Вона базується на сформованій нормативній і інституційній основі, однак потребує подальшого

стратегічного оновлення, інституційного посилення та гармонізації з підходами ЄС. З огляду на євроінтеграційні цілі та виклики, спричинені війною, пріоритетами стають підвищення керованості міграційних процесів, ефективна інтеграція ВПО, розвиток механізмів реінтеграції та формування політики повернення населення як важливої передумови післявоєнного відновлення.

3.2 Порівняльний аналіз міграційної політики ЄС та України

Порівняльний аналіз міграційної політики Європейського Союзу та України дозволяє виявити не лише відмінності у нормативно-правовій та інституційній організації управління міграційними процесами, але й різницю в стратегічних пріоритетах, демографічному контексті, фінансових можливостях і безпекових викликах. Якщо для ЄС міграція є передусім питанням управління мобільністю та інтеграції іммігрантів, то для України — це комплексна проблема, що поєднує зовнішню трудову міграцію, масове внутрішнє переміщення та необхідність збереження людського капіталу в умовах воєнного стану.

Для наочності основні відмінності між міграційною політикою Європейського Союзу та України узагальнено у таблиці 3.1.

Дані таблиці свідчать про суттєві відмінності у стратегічних підходах до регулювання міграційних процесів. Якщо країни Європейського Союзу зосереджені на управлінні імміграційними потоками та інтеграції мігрантів, то для України ключовим завданням є збереження людського капіталу та створення умов для повернення громадян.

Таблиця 3.1 – Порівняльна характеристика міграційної політики Європейського Союзу та України

Критерій	Європейський Союз	Україна
Стратегічна мета міграційної політики	Управління міграційними потоками та залучення трудових ресурсів	Збереження людського капіталу та регулювання еміграції
Основні виклики	Нелегальна міграція, інтеграція мігрантів, нерівномірний розподіл біженців	Масова еміграція населення, внутрішнє переміщення, демографічна криза
Нормативно-правова база	Спільна європейська система притулку (CEAS), Дублінський регламент, директиви ЄС	Закони України про правовий статус іноземців, біженців та ВПО
Інституційна структура	Європейська Комісія, Frontex, EUAA, Європейський Парламент	Державна міграційна служба України, Державна прикордонна служба
Фінансове забезпечення	Фонд притулку, міграції та інтеграції (AMIF), бюджети ЄС	Державний бюджет та міжнародна допомога
Основний тип міграції	Імміграція до країн ЄС	Еміграція населення з України
Політика інтеграції	Розвинені програми інтеграції мігрантів	Обмежені механізми інтеграції та реінтеграції
Пріоритети розвитку	Контроль кордонів, інтеграція, управління притулком	Повернення громадян, інтеграція ВПО, гармонізація з ЄС

Джерело: складено автором на основі [13; 20; 33; 36]

1. Концептуальні засади міграційної політики

Міграційна політика Європейського Союзу формується в межах простору свободи, безпеки та правосуддя та ґрунтується на поєднанні трьох ключових складових: легальної міграції, надання притулку та боротьби з нелегальною міграцією. ЄС розглядає міграцію як керований процес, що може бути інструментом економічного розвитку, демографічної стабілізації та підвищення конкурентоспроможності.

В Україні концептуальні підходи до міграції мають іншу логіку. Тривалий час держава розглядала міграцію переважно через призму виїзду громадян за кордон та необхідності збереження національного трудового потенціалу. Після 2014 року та особливо після 2022 року акценти змістилися у бік управління

внутрішнім переміщенням, реінтеграції деокупованих територій та створення умов для повернення громадян.

Таким чином, стратегічна різниця полягає в тому, що для ЄС міграція є інструментом регульованого залучення людських ресурсів, тоді як для України — питанням мінімізації втрат людського капіталу та забезпечення демографічної безпеки.

2. Нормативно-правова архітектура: рівень гармонізації

Європейський Союз має уніфіковану правову систему в сфері міграції, що включає регламенти та директиви, обов'язкові для імплементації державами-членами. Спільна європейська система притулку (CEAS), Дублінський механізм, директиви щодо процедур притулку, умов прийому, повернення та статусу довгострокових резидентів створюють системну нормативну рамку. Наднаціональні інституції здійснюють контроль за виконанням норм.

В Україні правова база складається з окремих законів і підзаконних актів, які регулюють статус іноземців, біженців, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб. Хоча законодавство формально відповідає міжнародним стандартам, воно не є інтегрованим у наднаціональну систему контролю. Відсутність наднаціонального механізму моніторингу означає, що ефективність імплементації залежить виключно від національної інституційної спроможності.

Отже, правова модель ЄС є інтегрованою та багаторівневою, тоді як українська – суверенною та централізованою.

3. Інституційна модель управління

Інституційна структура ЄС характеризується багаторівневістю: Європейська Комісія формує політику, Європейський Парламент і Рада ЄС ухвалюють нормативні акти, а спеціалізовані агентства (EUAA, Frontex) здійснюють операційну підтримку. Важливою рисою є наявність механізмів фінансової солідарності та спільних операцій на кордонах.

В Україні ключовими органами є Державна міграційна служба, Державна прикордонна служба, Міністерство соціальної політики та інші органи виконавчої влади. Система має вертикальний характер, а міжвідомча координація часто потребує додаткового вдосконалення.

У порівняльному вимірі модель ЄС є більш інституційно диверсифікованою та ресурсно забезпеченою, тоді як українська система перебуває в умовах трансформації та адаптації до воєнних реалій.

4. Політика притулку та міжнародного захисту

У ЄС притулок є центральним елементом міграційної політики. Країни-члени щорічно розглядають сотні тисяч заяв про надання міжнародного захисту. Система передбачає стандартизовані процедури, однак залишається проблема нерівномірного розподілу навантаження між державами.

В Україні кількість заяв про надання статусу біженця є значно меншою. Україна історично не була головною країною призначення шукачів притулку. Натомість після 2022 року країна стала джерелом масового зовнішнього переміщення, а головним внутрішнім викликом стало забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб.

Таким чином, функціональна роль притулку в системах ЄС і України суттєво різниться за масштабом і пріоритетністю.

5. Управління внутрішньою та зовнішньою міграцією

ЄС зосереджується на управлінні імміграцією з третіх країн та внутрішньоєвропейській мобільності. Політика легальної міграції спрямована на залучення кваліфікованих працівників через механізми «Blue Card» та інші інструменти.

Україна ж стикається з масовою трудовою еміграцією, що зумовлює втрату робочої сили. Після початку повномасштабної війни додалася проблема тривалого перебування значної частини населення за кордоном. Тому для України ключовим завданням є створення умов для повернення громадян та

мінімізація втрат людського капіталу. У цьому аспекті міграційна політика має стратегічне значення для післявоєнного відновлення.

6. Фінансове забезпечення та ресурсна база

Європейський Союз має суттєві фінансові інструменти для реалізації міграційної політики, зокрема Фонд притулку, міграції та інтеграції (AMIF), а також значне фінансування прикордонного управління.

Українська міграційна політика фінансується з державного бюджету та частково за підтримки міжнародних партнерів. У воєнний період значна частина ресурсів спрямовується на безпекові потреби, що обмежує можливості розширення програм інтеграції та реінтеграції.

7. Управління нелегальною міграцією та контроль кордонів

ЄС приділяє значну увагу управлінню зовнішніми кордонами через діяльність Frontex, цифровізацію прикордонних процедур та укладання угод про реадмісію з третіми країнами. Політика повернення осіб, які не отримали статусу захисту, є невід'ємною частиною системи, хоча її ефективність залишається обмеженою.

В Україні управління кордонами має виразний безпековий характер через воєнний стан і загрози державній безпеці. Державна прикордонна служба виконує як міграційні, так і оборонні функції. Питання реадмісії та повернення іноземців регулюється національним законодавством, однак масштаби нелегальної міграції в Україні є суттєво нижчими порівняно з ЄС.

Таким чином, для ЄС контроль кордонів є елементом регулювання мобільності, тоді як для України — складовою національної безпеки.

8. Євроінтеграційна перспектива

Україна перебуває на етапі гармонізації законодавства з acquis ЄС. Порівняльний аналіз демонструє, що наближення до європейських стандартів потребує:

- модернізації процедур притулку;

- цифровізації реєстрів;
- посилення інтеграційної політики;
- удосконалення механізмів повернення та реадмісії.

Процес адаптації є складним і залежить від інституційної спроможності держави та темпів післявоєнного відновлення.

Порівняльний аналіз показує, що міграційна політика ЄС є більш системною, фінансово забезпеченою та інституційно розвиненою. Україна має сформовану нормативну базу, проте її міграційна політика перебуває у стані глибокої трансформації під впливом воєнних викликів та демографічної кризи.

Ключова відмінність полягає в стратегічному фокусі: ЄС управляє припливом мігрантів, тоді як Україна зосереджена на збереженні та поверненні власного населення. Водночас євроінтеграційний курс зумовлює поступове зближення моделей управління, що відкриває можливості для інституційного розвитку та модернізації української міграційної політики.

3.3 Перспективи імплементації європейського досвіду в міграційну політику України

Євроінтеграційний курс України зумовлює необхідність системного переосмислення та модернізації міграційної політики з урахуванням стандартів і практик Європейського Союзу. Імплементація європейського досвіду не може обмежуватися формальною гармонізацією законодавства, а повинна охоплювати інституційні, процедурні, фінансові та стратегічні аспекти управління міграційними процесами. Особливої актуальності це питання набуває в умовах воєнного стану та майбутнього післявоєнного відновлення, коли людський капітал стає ключовим ресурсом розвитку держави.

Першочерговою перспективою є подальша адаптація [24; 33] національного законодавства до стандартів ЄС у межах переговорного процесу щодо вступу. Особливої уваги потребують такі напрями:

- удосконалення процедур надання притулку відповідно до принципів Спільної європейської системи притулку;
- наближення механізмів повернення та реадмісії до стандартів Директиви ЄС про повернення;
- запровадження чітких процедур прикордонного скринінгу та цифрової фіксації даних;
- удосконалення законодавства щодо інтеграції іноземців та осіб без громадянства.

Перспективною є кодифікація міграційного законодавства у формі систематизованого міграційного кодексу, що дозволить усунути фрагментарність нормативної бази та підвищити правову визначеність.

Європейський досвід демонструє ефективність багаторівневого управління, яке поєднує стратегічне планування, операційну підтримку та фінансові механізми солідарності. Для України перспективними є такі кроки:

- посилення аналітичної функції Державної міграційної служби;
- створення єдиного координаційного центру з питань міграційної політики;
- запровадження регулярного моніторингу міграційних потоків на основі сучасних статистичних і цифрових інструментів;
- розширення міжвідомчої взаємодії між ДМС, прикордонною службою, Міністерством соціальної політики та органами місцевого самоврядування.

Інституційна модернізація має супроводжуватися цифровізацією процесів - створенням інтегрованих реєстрів, електронного документообігу та прозорих процедур надання статусів.

Європейський Союз розглядає інтеграцію як довгостроковий процес соціально-економічного включення мігрантів. Для України цей досвід є особливо

важливим у контексті інтеграції внутрішньо переміщених осіб та потенційної реінтеграції громадян, які повернуться з-за кордону.

Перспективними напрямами є:

- розробка комплексних програм адаптації та професійної перекваліфікації;
- підтримка працевлаштування та підприємницької діяльності;
- розвиток місцевих програм соціальної інтеграції;
- стимулювання регіонального розвитку для зменшення диспропорцій між громадами.

Імплементація європейських підходів дозволить перейти від ситуативної підтримки до системної інтеграційної політики.

Одним із ключових викликів для України є повернення значної частини населення після завершення воєнних дій. Європейський досвід добровільного повернення та реінтеграції може бути адаптований до українських умов.

Можливі інструменти:

- фінансові стимули для повернення;
- спрощені адміністративні процедури відновлення документів;
- програми підтримки працевлаштування та започаткування бізнесу;
- податкові пільги для повернених громадян;
- гарантії доступу до освіти та соціальних послуг.

Важливо, щоб політика повернення не носила примусовий характер, а базувалася на принципах добровільності та створення реальних економічних можливостей.

Європейський досвід інтегрованого управління кордонами [32; 42] (Integrated Border Management) є важливим для України в умовах воєнного та післявоєнного періодів. Перспективними є:

- модернізація прикордонної інфраструктури;
- впровадження біометричних і цифрових систем контролю;
- посилення співпраці з країнами ЄС у сфері обміну інформацією;

- участь у спільних програмах технічної допомоги.

Імплементація стандартів інтегрованого управління кордонами сприятиме не лише безпеці, але й підвищенню мобільності та економічної інтеграції.

Європейська модель міграційної політики значною мірою базується на фінансовій солідарності. Для України важливо забезпечити:

- залучення коштів міжнародних партнерів для розвитку інституційної спроможності;
- прозоре використання бюджетних ресурсів;
- створення спеціальних фондів для підтримки інтеграції та реінтеграції;
- впровадження механізмів програмно-цільового фінансування міграційних заходів.

Післявоєнна відбудова відкриває можливості для інтеграції міграційної політики у загальну стратегію економічного розвитку.

Європейський досвід показує, що міграційна політика може бути інструментом демографічної стабілізації. Для України імплементація цього підходу означає:

- формування довгострокової демографічної стратегії;
- поєднання міграційної політики з політикою зайнятості;
- створення умов для залучення іноземних фахівців у критично важливі галузі;
- підтримку української діаспори та збереження зв’язків із громадянами за кордоном.

Імплементація європейських стандартів супроводжується низкою потенційних ризиків:

1. Фінансові обмеження. У воєнний період значна частина державного бюджету спрямовується на оборону, що обмежує ресурси для реформування міграційної сфери.

2. Інституційна перевантаженість. Органи державної влади одночасно реалізують численні реформи в межах євроінтеграції, що може знижувати темпи адаптації.
3. Соціально-політична чутливість. Питання повернення громадян, імміграції та інтеграції можуть викликати суспільні дискусії та потребують комунікаційної стратегії.
4. Демографічна невизначеність. Тривалість війни та масштаби повернення громадян складно прогнозувати, що ускладнює стратегічне планування.

Отже, адаптація європейського досвіду має супроводжуватися гнучкими механізмами коригування політики залежно від змін середовища.

Міграційну політику можна також розглянути як елемент стратегії післявоєнного відновлення. Імплементація європейського досвіду має розглядатися не лише як формальна вимога євроінтеграції, а як складова економічної стратегії держави. Відновлення інфраструктури, розвиток інноваційних секторів, реформа ринку праці та освіти безпосередньо пов’язані з питанням людського капіталу.

Європейська практика демонструє, що ефективна міграційна політика може:

- сприяти регіональному розвитку;
- стимулювати підприємництво;
- компенсувати дефіцит робочої сили;
- підвищувати податкові надходження.

Для України це означає, що міграційна політика повинна інтегруватися з економічною, соціальною та освітньою політикою.

Таким чином, міграційна політика повинна стати елементом стратегії відновлення людського потенціалу.

Перспективи імплементації європейського досвіду в міграційну політику України є значними, однак потребують комплексного підходу та поетапної

реалізації. Гармонізація законодавства, інституційна модернізація, розвиток інтеграційної політики, стимулювання повернення громадян та зміцнення прикордонного управління мають стати ключовими напрямами реформ.

Водночас імплементація європейських підходів повинна враховувати національні особливості, демографічну ситуацію та безпекові виклики. Україна не може механічно копіювати модель ЄС, але здатна адаптувати її інструменти до власних потреб.

Отже, успішне запровадження європейського досвіду у сфері міграційної політики стане важливим чинником післявоєнного відновлення, демографічної стабілізації та поглиблення європейської інтеграції України.

Висновки до розділу 3

У розділі 3 визначено ключові напрями удосконалення міграційної політики України з урахуванням підходів та практик Європейського Союзу. Проведений аналіз засвідчує, що міграційна політика України перебуває в умовах структурної трансформації, оскільки поєднує класичні завдання державного регулювання мобільності населення з новими викликами воєнного часу та перспективами післявоєнного відновлення.

У підрозділі 3.1 встановлено, що сучасний стан міграційної політики України визначається сукупністю демографічних, економічних і безпекових чинників. З одного боку, Україна має сформовану нормативно-правову основу (регулювання статусу іноземців, біженців, осіб без громадянства, внутрішньо переміщених осіб), а також інституційну вертикаль у вигляді Державної міграційної служби й Державної прикордонної служби. З іншого боку, повномасштабна війна суттєво розширила предмет міграційної політики,

додавши пріоритети управління масовим внутрішнім переміщенням, реінтеграції деокупованих територій та формування політики повернення громадян. Виявлено, що ключовими проблемними зонами залишаються необхідність оновлення стратегічних рамок після 2025 року, нерівномірність адміністративної спроможності місцевого рівня, недостатня сумісність реєстрів і потреба в посиленні міжвідомчої координації. Таким чином, міграційна політика України поступово переходить від переважно регуляторної моделі до моделі кризового та відновлювального управління людським капіталом.

У підрозділі 3.2 доведено, що міграційна політика ЄС і України відрізняється насамперед за стратегічними цілями та масштабом застосування інструментів. Для ЄС ключовими є управління імміграцією, розвиток системи притулку, контроль зовнішніх кордонів та інтеграція мігрантів у ринок праці й суспільство. Для України, навпаки, домінуючим є виклик збереження та повернення власного людського потенціалу, інтеграція ВПО й мінімізація демографічних втрат. Визначено, що перевагою ЄС є нормативна уніфікація та наднаціональні інституційні механізми (агентства, фонди, координація), тоді як українська модель є суверенною, більш централізованою та ресурсно обмеженою, особливо в умовах воєнного стану. Разом із тим встановлено, що євроінтеграційна перспектива створює умови для поступового зближення моделей через гармонізацію процедур, цифровізацію та підвищення інституційної спроможності.

У підрозділі 3.3 обґрунтовано, що перспективи імплементації європейського досвіду в міграційну політику України мають комплексний характер і повинні включати не лише правове наближення до acquis ЄС, але й інституційну модернізацію, розвиток інтеграційних програм, посилення прикордонного управління та створення ефективної політики повернення і реінтеграції громадян. Показано, що пріоритетними напрямами є: систематизація та кодифікація міграційного законодавства; формування сучасної системи

моніторингу міграційних процесів; інтеграція міграційної політики з демографічною, соціальною та економічною політикою; модернізація управління кордонами за принципами інтегрованого прикордонного менеджменту; розгортання місцевих інтеграційних програм і стимулювання регіонального розвитку. Окремо підкреслено доцільність поетапного впровадження реформ та необхідність застосування індикаторів ефективності, що забезпечить керованість політики, прозорість результатів та коригування заходів відповідно до змін безпекового й економічного середовища.

Отже, результати розділу 3 підтверджують, що імплементація європейського досвіду в міграційну політику України є реалістичною та необхідною, але має здійснюватися з урахуванням національних особливостей, ресурсних обмежень і воєнних ризиків. Успішне запровадження європейських підходів здатне підвищити інституційну спроможність держави, посилити керованість міграційних процесів, сприяти демографічній стабілізації та стати одним із ключових чинників післявоєнного відновлення і поглиблення європейської інтеграції України.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження європейської міграційної політики, її теоретико-економічних засад, нормативно-правових та інституційних механізмів реалізації, а також визначено можливості адаптації досвіду Європейського Союзу до умов України. Досягнення поставленої мети забезпечено шляхом послідовного розкриття теоретичних підходів до розуміння міграції, аналізу практики реалізації міграційної політики ЄС та проведення порівняльного дослідження із сучасним станом міграційної політики України.

У першому розділі доведено, що міграція є системним економічним явищем, яке виконує функцію перерозподілу людського капіталу в умовах глобалізації та безпосередньо впливає на ринки праці, демографічну структуру населення, фінансову стабільність і конкурентоспроможність держав. Встановлено, що сучасна міграційна політика формується під впливом економічних, демографічних, соціальних і безпекових чинників та дедалі більше інтегрується у стратегічне планування розвитку держав. Проаналізовано нормативно-правову базу ЄС, яка характеризується багаторівневістю, уніфікацією стандартів і поєднанням правових, інституційних та фінансових механізмів, що забезпечують керованість міграційних процесів у межах інтеграційного об’єднання.

У другому розділі встановлено, що міграційні потоки в Європейському Союзі мають багатовекторний характер і виконують водночас демографічну, економічну та соціальну функції. Позитивне міграційне сальдо у більшості держав-членів частково компенсує природне скорочення населення та підтримує функціонування ринку праці. Водночас виявлено, що економічний ефект міграції залежить від якості інтеграційної політики та інституційної спроможності держав. Проаналізований інституційний механізм реалізації міграційної політики

ЄС засвідчив високий рівень нормативної уніфікації та координації між наднаціональними інституціями і державами-членами, однак також продемонстрував наявність структурних дисбалансів, зокрема у сфері розподілу відповідальності та реалізації процедур повернення. Реформування системи через Пакт про міграцію та притулок підтвердило прагнення ЄС перейти від реактивної до більш прогнозованої та системної моделі управління міграцією.

У третьому розділі проаналізовано сучасний стан міграційної політики України, яка функціонує в умовах воєнного стану, масштабного внутрішнього переміщення населення та суттєвих демографічних втрат. Встановлено, що Україна має сформовану нормативно-правову та інституційну основу, однак її міграційна політика перебуває в стадії трансформації — від регуляторної моделі до моделі стратегічного управління людським капіталом. Порівняльний аналіз показав, що ключова відмінність між ЄС та Україною полягає у стратегічному фокусі: Європейський Союз управляє припливом мігрантів, тоді як Україна зосереджена на збереженні та поверненні власного населення. Разом із тим євроінтеграційний курс створює передумови для поступової гармонізації законодавства, цифровізації процедур та модернізації інституційної системи управління.

У межах дослідження обґрунтовано, що імплементація європейського досвіду в міграційну політику України повинна мати комплексний характер і охоплювати правовий, інституційний, фінансовий та стратегічний виміри. Перспективними напрямами визначено: кодифікацію міграційного законодавства; посилення аналітичної та координаційної функції державних органів; розвиток системи моніторингу міграційних потоків; модернізацію прикордонного управління; формування комплексної політики інтеграції внутрішньо переміщених осіб і реінтеграції громадян, які перебувають за кордоном; інтеграцію міграційної політики з демографічною та економічною стратегією держави.

Проведене дослідження підтверджує, що ефективна міграційна політика є важливим чинником економічної стійкості, демографічної стабілізації та соціальної згуртованості. Для України міграційна політика має набути стратегічного значення в контексті післявоєнного відновлення, оскільки людський капітал виступає ключовим ресурсом розвитку. Водночас механічне копіювання європейської моделі є недоцільним; адаптація досвіду ЄС повинна враховувати національні особливості, безпекові виклики та ресурсні обмеження.

Таким чином, мету магістерської роботи досягнуто, поставлені завдання виконано, а результати дослідження свідчать, що використання та адаптація європейського досвіду у сфері міграційної політики може стати важливим інструментом модернізації державного управління, підвищення інституційної спроможності України та поглиблення її інтеграції до Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус О. Г. Міжнародна економіка : підручник. Київ : КНЕУ, 2016. 684 с.
2. Гринькевич О. С. Міграційні процеси в Україні: економічні та соціальні аспекти : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 312 с.
3. Державна міграційна служба України. Офіційний сайт. URL: https://dmsu.gov.ua
4. Державна прикордонна служба України. Офіційний сайт. URL: https://dpsu.gov.ua
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI. Дата оновлення: 12.09.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. Дата оновлення: 04.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text
7. Про імміграцію : Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. Дата оновлення: 16.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14#Text
8. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. Дата оновлення: 16.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text
9. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002 – 2019 рр. : кол. моногр. / за ред. О.М. Гладуна; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. Київ, 2020. 174 с.
10. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р.

Дата оновлення: 19.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80/sp:dark#Text

11. Лібанова Е. М. Соціально-демографічний розвиток України в умовах глобалізації : монографія. Київ : НАН України, 2017. 400 с.

12. Лібанова Е. М. Зовнішня трудова міграція українців: масштаби, причини, наслідки. Київ : НАН України, 2018. 318 с.

13. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії. Київ : НІСД, 2018. 472 с.

14. Малиновська О. А. Міграція населення України: тенденції та наслідки. Київ : НІСД, 2016. 296 с.

15. Внутрішньо переміщеним особам. Міністерство соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua/otrymuvacham-soc-pidtrymky/vnutrishno-peremishchenym-osobam

16. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку. Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/migraciyna-politika-ukraini-stan-i-perspektivi-rozvitku-analitichna

17. Романюк М. Д. Міжнародна міграція населення: теорія, методологія, практика. Київ : ЦУЛ, 2015. 384 с.

18. Стратегія державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року. : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 07 квітня 2023 р. № 312-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-derzhavnoi-polityky-shchodo-vnutrishnoho-peremishchennia-na-period-do-2025-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-i070423-312

19. Хомра О. У. Міграційні процеси в сучасному світі. Київ : Ін Юре, 2014. 268 с.

20. Шевчук В. Я. Європейська інтеграція та міграційна політика України. Київ : Юридична думка, 2020. 340 с.

21. Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 07.02.2019. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution

22. Населення України за 2021 рік : демографічний щорічник / За редакцією Тімоніної М. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

23. Безвізовий режим. Міністерство внутрішніх справ України. URL: https://mvs.gov.ua/jevropeiska-integraciia/bezvizovii-rezim-1

24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон № 1678-VII від 16.09.2014 Дата оновлення: 14.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

25. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. Дата оновлення: 16.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/ed20260116#Text

26. Borjas G. J. Immigration Economics. Harvard : Harvard University Press, 2014. 296 p.

27. Castles S., de Haas H., Miller M. The Age of Migration. Palgrave Macmillan, 2014.

28. Charter of Fundamental Rights of the European Union : Document C2012/326/02. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2012_326_R_0391_01

29. 2.1 The Common European Asylum System and current issues. *Asylum Report 2020.* European Commission publications. EUAA, January 2022. URL: https://www.euaa.europa.eu/asylum-report-2020/21-common-european-asylum-system-and-current-issues

30. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official EN Journal of the European Union.* C 326/50. 26.10.2012. URL:

https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF

31. Dublin III Regulation, Regulation (EC) No. 604/2013 of 26 June 2013 (recast Dublin II Regulation). URL: https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/en-dublin-iii-regulation-regulation-ec-no-6042013-26-june-2013-recast-dublin-ii-regulation

32. Annual Risk Analysis for 2025/2026. European Border and Coast Guard Agency (Frontex). URL: https://prd.frontex.europa.eu/document/annual-risk-analysis-for-2025-2026/

33. A fresh start on migration: Building confidence and striking a new balance between responsibility and solidarity. European Commission. New Pact on Migration and Asylum, 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1706

34. Migration and Home Affairs – Official publications. European Commission. URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/index_en

35. Communication from the commission to the European parliament and the council. The European Annual Asylum and Migration Report (2025). URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15196-2025-INIT/en/pdf

36. Migration and migrant population statistics database. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/web/migration-asylum/international-migration-citizenship/database

37. Geddes A., Scholten P. The Politics of Migration and Immigration in Europe. SAGE, 2016. URL: https://sk.sagepub.com/book/mono/the-politics-of-migration-and-immigration-in-europe-second-edition/toc

38. Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration (UN, 2018). URL: https://www.iom.int/global-compact-migration

39. Hollifield J. F., Martin P., Orrenius P. Controlling Immigration. Stanford : Stanford University Press, 2014. 486 p.

40. McAuliffe M., Triandafyllidou A. Word migration report 2022. OECD. International Organization for Migration. URL: https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022

41. International Migration Outlook 2023. OECD. URL: https://www.oecd.org/en/publications/international-migration-outlook-2023_b0f40584-en.html

42. Regulation (EU) 2016/399 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on a Union Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) (codification). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/399/oj/eng

43. Asylum, Migration and Integration Fund (2021-2027). Regulation (EU) 2021/1147 establishing the Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/asylum-migration-and-integration-fund-2021-2027.html

44. Global Trends: Forced Displacement Reports. UNHCR. URL: https://emm.iom.int/handbooks/stage-2-data-research-and-analysis-policymaking/research-and-analysis-policymaking

45. Convention relating to the Status of Refugees. United Nations, 1951. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-relating-status-refugees

46. Migration and Development Briefs 39. World Bank. December 2023. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099740408142422676/pdf/IDU-84dfd61b-e135-4242-a202-3728b2e8fa86.pdf

47. Massey D., Arango J., Hugo Gr., Kouaouci A., Pellegrino A., Taylor J. Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium. 10.2307/3594080. 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/227467469_Worlds_in_Motion_Understanding_International_Migration_at_the_End_of_the_Millennium.

48. Triandafyllidou A. The Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies. Routledge, 2018. 498 p.

49. Directive 2008/115/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on common standards and procedures in Member States for returning illegally staying third-country nationals. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/115/oj/eng

50. Directive 2011/95/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on standards for the qualification of third-country nationals or stateless persons as beneficiaries of international protection, for a uniform status for refugees or for persons eligible for subsidiary protection, and for the content of the protection granted (recast). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2011/95/oj/eng

ДОДАТОК А

Декларація
академічної доброчесності
здобувача вищої освіти ЗНУ

Я, Ель Алж Іліяс Рєдаєвич, студент___2___курсу магістратури, форми навчання __денна__, факультету економічного, Спеціальності 051 «Економіка», адреса електронної пошти elaljsail1997@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Європейська міграційна політика та механізми її реалізації:
- досвід для України» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям *академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою* Інтернет-системи, а також на архівування роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ Ель Алж І. Р.

Дата_____ Підпис_____ Кусакова Ю.О.